

Den hemmelige barnefødsel på Klavsholm 1734.

Af K. Carøe.

Da dronning Anna Sophie i begyndelsen af 1731 tog bolig på Klavsholm, hendes afsides og ensomme forvisningssted, havde hun af fordums storhed mistet næsten alt, kun ikke dronningenavnet, og hun omgav sig da også der med en hofstat, som i forhold til hendes stilling og datids brug vel ikke var særlig stor, men meget stor i forhold til slottets størrelse og hele indretning. Til hendes nærmeste omgivelser hørte da overhofmester v. Holstein¹⁾, overhofmesterinde v. Grabow²⁾, kammerjunker Rantzau³⁾, kammerfrøken v. Offenbergs⁴⁾ og de to hoffrøkner v. Holstein⁵⁾ og v. Offenbergs, den sidste i modsætning til den ældre søster i almindelighed kaldet »den liden Offenbergs«.

Til hoffets mellemstab hørte hofkirurgen Johan Samuel Neander, og mellem den 33-årige mand og den 22-årige hoffrøken Charlotte Amalie v. Offenbergs udviklede der sig ret snart en kærlighed, så at de i somren 1733 forlovede sig; men mellem en hoffrøken af gammel adel og en kirurg, der indtil sin ansættelse ved hoffet havde været amtsbarber i København, var der socialt en meget stor afstand; en slig mesalliance vilde aldrig være blevet tålt hverken af familien eller ved hoffet, derfor måtte den indgåede forbindelse holdes hemmelig, indtil de elskende engang i tiden kunde virkeliggøre deres vidtflyvende plan, at han skulde drage til udlandet og der søge at gøre sin lykke, så at de kunde komme sammen i ægteskab. Vejen blev dog en helt anden, ikke som de tænkte over Frankrig, men gennem arresthuset i København.

Hverdagslivet på slottet har vist været meget ensformigt og stift, dronningen deltog ikke i det daglige taffel, men spiste alene og synes i det hele at have holdt sig meget for sig selv; så meget mærkeligere er det, at livet trak ud til langt ud på natten; fra om aftenen skulde der ganske vist være stilhed, men det omtales, at man på slottet gik sent til ro, endog først kl. 3—4 om morgenen, og hovedindgangen til slottet gennem »den store rose« midt i stueetagen blev da også først lukket op kl. 10—11 om formiddagen.

Denne ensformighed, det daglige samvær og Charlotte Amalies svagelige helbred måtte nødvendigvis bringe det unge par i mere og mere intim forbindelse, og følgen var, at Charlotte Amalie natten mellem 13. og 14. sept. 1734 fødte Neander en datter, en begivenhed, der for dem begge medførte store sorger og lidelser, pinlige

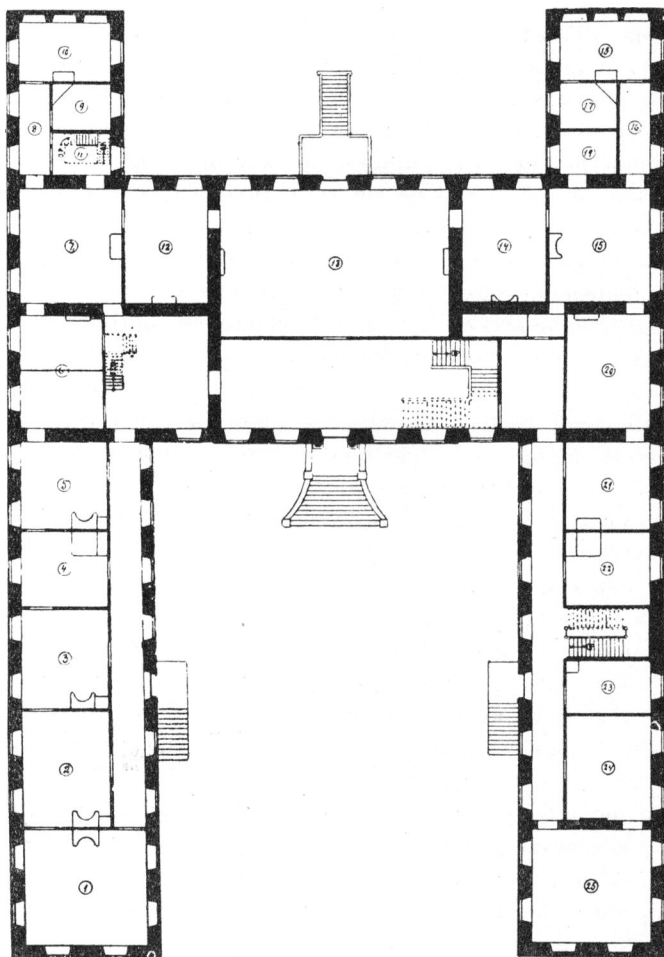
retsforsør, lang fængsling for ham, udstødelse af familien og fra hoffet for hende; men trods alt holdt de to unge trofast ved hinanden, indtil de efter års forløb nåede det ægteskab, som de så udholdende havde higet mod, og som efter det lidet, der vides om det, synes at have været lykkeligt.

En lykkelig barndom havde Charlotte Amalie vist ikke haft; i hjemmet var forholdene små; faderen, Hans Christopher v. Offenbergh, var kommandør i søetaten, men boede på den lille ejendom Vestergård på Langeland, som han havde fået med hustruen Erika Christine Kaas fra Hjortholm; børneflokket var stor, 9 levende, 6 døde som spæde; 1715 døde moderen; stiftmoderen bragte sorg og skam over hjemmet, hun løb bort med kusken; 1722 døde faderen. Da tog dronning Anna Sophie sig af den 13-årige forældreløse pige og vistnok også af nogle af de andre søskende; i 1729 var i alt fald søsteren, den 28-årige Dorte Margrethe v. Offenbergh, kammerfrøken hos hende og broderen, den 16-årige Erik v. Offenbergh, page hos kongen; samtidigt var Charlotte Amalie hendes hoffrøken, og dronningens gode vilje til at hjælpe hende viser sig også deri, at hun i 1730 lod hende udbetale 100 rdl. for en skærm, hun havde leveret dronningen.

Fra sin ungdom synes Charlotte Amalie at have haft et skrøbeligt helbred; på Klavsholm var hun jævnligt sengeliggende af sygdomme, om hvis natur, der intet sikkert kan oplyses; videre alvorlige har de dog næppe været, da hun blev moder til 10 børn og nåede en alder af 63 år. Disse sygdomsanfald har da jævnligt givet anledning til, at hun måtte ty til hofkirurgens hjælp, efterhånden vel nok hyppigere end strengt nødvendigt, og man har måske derfor på slottet tillagt disse hyppige besøg mindre betydning, end de havde og fik; thi hvor vanskeligt det end skulde synes i så afgrænsede omgivelser og med øjne rundt om sig, der sikkert har passet nøje på, hvad der foregik i det daglige lidet indholdsrige liv på det tætbefolkede slot, lader det dog til, at det ganske godt er lykkedes de elskende at holde deres forbindelse hemmelig, og det trods stor uforsigtighed fra deres egen side, og skønt de lokale forhold måtte lægge dem store hindringer i vejen for ubemærket at komme sammen.

Klavsholm er en trefløjet bygning i to stokværk med en midtfløj i syd, to sidefløje i øst og vest; i begge disse er der ud mod gården en lang gang, hvorfra der er indgang til de enkelte værelser, der alle vender ud mod haven, medens i midtfløjen værelserne ligger ret ubekvem for hverandre, idet det for adskillige af disses vedkommende er nødvendigt at gå gennem et for at komme ind i et andet. Som de fleste af de højere hoffolk havde Charlotte Amalie sit værelse i stueetagen i den lille fløj, der fra midtbygningens

østre side går ud i haven; for fra selve slottet at komme såvel til hendes som den anden hoffrøknens værelse måtte man nødvendigvis gennem kammerfrøknens værelse; thi den lille trappe, der findes ved gangen bag ved kammerfrøknens værelse, fører ned i kælderen, hvorfra der kun gennem en lille dør er udgang til haven; ad den vej kunde Neander da ret ubemærket nå op i hoffrøknens værelse, enten nu kælderdøren ikke har været aflukket eller han har skaffet sig en nøgle til den.

1. Den lille rose.	9-10. Hoffrøknernes værelser.	17. Det røde gemak.
2-3. Overhofmesterens værelser.	11. Trappe til kælderen.	18. Hjørnekabinetet.
4-5. Kammerjunkeren's værelser.	12. Overhofmesterindens værelse	19. Gang.
6. Damernes forgemak.	13. Den store rose.	20. Forgemak.
7. Kammerfrøknens værelse.	14. Sovegemak.	21-22. Pigekamre.
8. Gang.	15. Audiensgemak.	23. Skrædderkammer.
	16. Gang.	24-25. Møbelkamre.

Men dermed var vanskelighederne langt fra overvundne, thi om natten var slottet helt aflukket fra yderverden. Rundt om selve slottet strækker sig en grav, over hvilken der midt for havefaçaden dengang førte en smal vindebro — nu en fast gangbro —, der blev hejset op kl. 10 om aften; modsat den førte over graven ud for gårdfaçaden en fast kørebro — den blev i øvrigt i 1736 også omdannet til vindebro og er nu erstattet af en dæmning — men for at komme til den ude fra måtte man gennem porten i ridestaldgården på den anden side af graven, og denne port blev også lukket om aften. Ridestaldgården bestod af to ved en mur i nord forbundne længer, der danner ligesom en fortsættelse af slottets vestre og østre fløj, og disse to længers endegavle gik helt ud til kanten af slotsgraven, så at der ingen passage var mellem denne og bygningerne; når altså vindebroen var oppe og porten i ridestaldgården lukket, dannede de to gårdspladser to fuldstændigt aflukkede rum, indbyrdes forbundne ved kørebroen; thi ikke engang fra slotspladsen kunde man komme ind i de mellem slottet og graven liggende haver, da der fra endegavlene af begge slotsfløjene gik plankeværker helt ud til slotsgraven; oprindeligt havde der i disse plankeværker været åbninger, gennem hvilke Neander fra først af kunde gå, men de blev senere lukkede med porte, måske fordi man havde lagt mærke til hans færden ad den vej.

I ridestaldgårdens østlige fløj, mellem porten og graven, var hofkirurgens bolig, tre værelser, der også lå meget ubekvem, idet Neander for at komme ind i sine værelser måtte gennem det kammer, i hvilket hans gifte tjener havde bolig*). Så længe der var åbning i plankeværket, kunde han ved blot at gå over kørebroen let komme ind i haven ved den østre fløj, men da den blev lukket, har han måttet gå udenom enden af plankeværket og da vistnok måttet træde lidt ud i vandet, som rimeligvis der har været lavt; et af vidnerne siger da også, at hun oftere havde set ham om dagen gå gennem haven nedenunder plankeværket og stige op ved muren, vel den granitmur, der findes ud mod graven på slotssiden; når han også om dagen har benyttet denne vej, har det vel været i håb om ubemærket at kunne gøre sine besøg, hvad der vilde være mere vanskeligt, når han enten skulde gennem den lange gang i østre fløj eller »den store rose«, hvor hans alt for hyppige færden let vilde have vakt opmærksomhed.

*) Ifølge den ved dronningens død i 1743 optagne inventarieliste fandtes der i hofkirurgens bolig følgende genstande, der vel væsentlig har været de samme som i Neander's tid: Et sengested med rødt omhæng, et mådeligt stort spejl, et bord, to gueridoner, 6 lavryggede ruslæders stole, et egetræs natskrin med messingbækken, to kobberdestillerkedler samt forskellige mindre genstande.

For Neander's tjener Korfits Laursen, der havde været i hans tjeneste den meste tid, siden han kom til Klavsholm, og for dennes hustru Mette Nielsdatter, der var i hofmester Oberhyber's tjeneste, kunde hans hyppige besøg hos hoffrøknen dag og nat ikke gå ubemærkede hen, da han jo stadigt måtte gennem deres kammer; og når der kom bud efter Neänder, og tjeneren skulde opsøge ham, siger denne, at han fandt ham vel undertiden et sted, undertiden et andet, men mestendel hos frk. Offenberg, og undertiden kom han hjem kl. 12, 1, 2, 3 à 4 om natten; men årsagen, hvorfor han blev så længe ude, spurgte tjeneren ikke om, og den blev heller ikke sagt ham; jævnlig blev han sendt til frk. Offenberg enten med »en seddel« eller med jordbær, fløde og lignende; han gik da gennem »den store rose«, ned ad havetrappen, ud ad haven og derfra til hendes værelse (altså ad kældertrappen), men når der endnu ikke var lukket op til »den store rose«, gik han gennem kammerfrøknens værelse, når han vidste, at hun ikke var derinde, men havde han forvisset sig om, at hun var der, ventede han til senere.

En tidlang var tilsyneladende alt gået godt, og Charlotte Amalie's vante sygelighed har muligvis bevirket, at hun fra først af har tilskrevet denne den indtrådte forandring i hendes befindende; men selv da hun har begyndt at frygte for, hvad den betød, synes hun at have klamret sig til håbet om, at det virkelig var »vattersot«, der var årsag til det stadigt voksende underliv; frygtet for, hvad det var, har dog både hun og Neander, men på det punkt er deres udtalelser senere, hvor enige de end ellers er om at dække over hinanden og stå trofast sammen, ikke helt overensstemmende, thi Charlotte Amalie skriver i sin bekendelse til dronningen, at hun aldrig havde kunnet få nogen bestemt udtalelse af Neander om sin tilstand, hun skulde ikke have slige tanker, thi efter hendes mange års svagheder kunde hun umuligt være i den tilstand, det måtte være en anden svaghed, medens Neander skriver, at han ikke havde kunnet dømme noget vist om hendes svangerskab, »såsom jeg hende den ganske tid af hendes svangerskab hverken haver rørt, ej heller med hende haver kunnet tale, såsom hun derved straks udi øjentårer blev badet, så at jeg med sandhed kan sige, at jeg haver forenet al lidelse af verden og af stor bekymring haver forloret al fornuft«.

I sin vånde greb da Charlotte Amalie til skriftligt at rådspørge kongens hofmedikus Hieronymus Laub^o), ja, endog forud at betale ham 100 rdl., sikkert en for hende stor sum, der som hoffrøknen kun havde 220 rdl. i gage; da hun næppe åbenhjertigt har sagt ham alt, er det ikke til at undres over, at det råd, han gav hende, ikke forekom hende at passe, »at drikke brønden i denne måneds udgang«, hvilket hun ikke kunde tro var rigtigt ved de omstændig-

heder, som fandtes ved hendes svaghed, der let kan slå ud til en vattersot, som daglig lader sig til kende, thi så rådede han hende vel ikke dertil. Af den grund, og »som han på skrivning at svare bliver noget forsømmelig«, vilde hun gerne personligt tale med ham; men rigtig tryk ved selv at tale til dronningen derom, har hun ikke været; derfor fik hun andre af hoffolkene til at gøre det, men de synes at have gjort det på sådan måde, at dronningen måtte tro, at hun helt vilde forlade hoffet, hvorfor hun i en skrivelse 11. Juli 1734, »efterdi jeg ikke kan have den nåde og store glæde mundtligt at tale med min dronning«, meddelte denne de ovenfor nævnte grunde til, at hun ønskede tilladelse til at rejse til sin gamle tante, frk. Elsebe v. Offenberg, der boede i Fensmark på Sjælland, hvortil dr. Laub så kunde hentes.

Denne rejsetilladelse fik hun, og ledsaget af sin egen gemakspige, ikke den af dronningen ansatte kammerjomfru, rejste hun da til Fensmark; herfra meddelte hun 9. August dronningen, at hun ikke havde kunnet få dr. Laub til at tage derud, men at denne havde sendt dr. Hancke⁷⁾, hvis udtalelse om hendes sygdom hun vedlagde, og håbede så i næste uge at kunne rejse til Klavsholm.

Dr. Hancke's erklæring er et mærkeligt aktstykke; skønt det er ret vidtløftigt, er der i det ikke et eneste ord, der udtaler noget bestemt om sygdommen, dens natur, forløb eller behandling, kun at det vilde være rigtigt snart at begynde den foreskrevne kur for at »anzugreifen die eingewurzelte Krankheit und deren weiteren Fortgang zu verhindern«, og det endnu mere orakelmæssige, at man »nicht positivment und eigentlich selbige zu einer Krankheit rechnen dürfte, die absolutment incurabel und desperat«, en udtalelse, der nok kunde tyde på, at han har været på det rene med forholdet; men herimod taler ganske vist, at han bestemt tilrådede hende at tage tilbage til Klavsholm og bruge kuren der. For Charlotte Amalie har dette i hendes tvivl mellem håb og frygt åbenbart været en stor trøst; selv siger hun senere, at hun var rejst for at blive borte, til tiden var omme, som hun mente var i August, men da den tid forløb, følte hun sig bestyrket i den tro at være fri og rejste da tilbage, ledsaget af pigen, der til det sidste ikke synes at have anet noget om sin frøkens virkelige tilstand; derimod synes kammerjomfruen Elisabeth Steen at have haft en anelse derom, idet hun tilstod, at hun kort før Charlotte Amalie rejste, engang havde sagt til hende, at frøkenen så ud, som om hun lavede til barsel, hvortil Charlotte Amalie havde tiet stille med en lille latter.

Tilbage kom hun da, »kendelig tyk«, som da hun rejste, skønt hun søgte at skjule det ved at bære vide klæder og ved hjælp af en »jærnblanchet«, som Neander havde ladet lave til hende; efter hans ønske var det sikkert ikke, og han skal da også have sagt til

pigen, at han ikke havde ventet deres tilbagekomst så hastigt. Skønt Charlotte Amalie ikke betroede sig til denne pige, der havde tjent hende fra St. Hansdag 1734, altså kun kort, men i to år havde tjent hoffrøken Holstein, har hun dog åbenbart haft megen tillid til hende, hvad der blandt andet fremgår af, at hun lod hende vadske om sig og ikke lod tøjet gå til pigerne i vadskerhuset. Af alle de mange vidner er hun den eneste, om hvem det udtrykkeligt siges, at hun ikke kan læse eller skrive, men der er ingen, der i forhørene svarer så klart og åbent, men som også så godt forstår ikke at sige mere end absolut nødvendigt, navnlig når det gælder hendes herskab, som denne pige, hvem Charlotte Amalie gerne vilde have haft med sig, når hun fik tilladelse til at forlade Klavsholm, hvilket pigen dog ikke måtte for sin fæstemand, hvorfor hun midt i April 1735 forlod tjenesten for at tage til sit hjem i Assentoft.

I uvished kom Charlotte Amalie dog ikke til at gå ret længe efter hjemkomsten. Søndag 12. Sept. 1734 begyndte hun at føle smerter, men først mandag eftermiddag tog veerne fart, og da må Neander være blevet underrettet derom og have taget sine forsigtighedsregler ved at forsyne dørene i hendes værelse med skærme og omhæng, for at hverken moderens eller barnets skrig skulde høres ind i de tilstødende værelser, og en god hjælp har han vel her også haft i slottets tykke mure; hvor mærkeligt det end lyder, synes det også at være lykkedes, så at hverken søsteren eller frk. Holstein har mærket noget, skønt fødslen trak ud til kl. 11¼ om morgenen. Neander hjalp selv til med bistand af pigen Karen Mikkelsdatter, der først en time før fødselens indtræden blev meddelt, hvad der forestod; tid til at »løve og to« (rense og vadske) den lille pige blev der ikke, der var meget andet, som først skulde fra hånden; indsvøbt i et stykke silkevat, derudenom et stykke rødt multum, noget linned og en lille hvid sengepude bar pigen ledsaget af Neander barnet gennem forgemakket og derfra ned i kælderen under frøknernes kammer, hvorfra døren fører ud til haven, hvor de fulgtes ad dertil, »hvor plankeværket støder enden i vandet«; her tog Neander barnet og gik derfra »i vandet« og over kørebroen ind i sit værelse med barnet skjult under sin rokkelore*); da var klokken blevet 3½ om morgenen.

Helt ubemærket kunde dog Neander's vandringer den nat ikke blive, da han jo måtte gennem det kammer, hvor tjeneren og dennes hustru lå. Imellem disses og Neander's og Karen Mikkelsdatter's forklaring er der her nogen uoverensstemmelse om, hvad der skete, idet både tjeneren og hans hustru erklærede, at pigen havde hentet Neander den nat, medens disse to bestemt fastholdt,

*) Roquelaure, vid rejsekjole.

at det først var længere tid efter fødslen, at hun hentede Neander en nat, da Charlotte Amalie pludselig var blevet syg, og rimeligvis er dette det rigtige. Derimod falder forklaringerne fuldt ud sammen om, at Neander i løbet af natten to gange gik til Charlotte Amalie; første gang vilde hun ikke tillade ham at undersøge, om hendes tid var nær; han gik da tilbage for at tage sin rokkelede med og blive der, hvis fødslen skulde påkomme hende, og derefter gik han atter til hende og blev der da, til alt var overstået. Da Neander første gang kom tilbage til sin bolig, gjorde han alt rede til at kunne modtage barnet, idet han tømte en stor kuffert og satte den op i sengen, vel sagtens den med det røde omhæng, for at kunne lægge barnet i den, alt for at dets skrig ikke skulde kunne høres; og for at give barnet lidt at sutte på havde han forud lavet nogle små poser med sukker og mandelolje i. Hverken tjeneren eller hans hustru havde da heller hørt eller set noget til barnet, men Neander havde også udtrykkeligt sagt til dem, at de behøvede ikke at tænde lys.

Kort efter at Neander med barnet var kommet hjem, det var nu blevet lys morgen, bad han tjenerens kone om at komme ind til ham og spurgte hende, om hun kunde tie med, hvad han vilde betro hende, hvilket hun lovede ham, hvad han yderligere formanede hende til med de ord, at hun måtte for guds skyld tie, thi ellers blev han skilt ved sit brød og velfærd. Han bad hende da om at bære et lidet barn til Årslev, som en pige havde leveret ham i nat, tog derpå barnet op af kufferten og bad hende om at bringe det til Hans Andersen's kone Zinne Jensdatter i Årslev og med udtrykkelig befaling om at tage den hvide pude med tilbage. Samtidigt gav han tjeneren ordre til at hente hans hest, der stod hos forvalter Thornsøhn^o) i Tustrup; man dog kone fulgtes da et stykke på vej, hun med en bylt, som hun sagde indeholdt Neander's vadskeøj, men da han vilde hjælpe hende med at bære den, fortalte hun ham, at det var et lille barn, som Neander havde flyet hende for at bringe det til Årslev; så skiltes deres veje. Tjeneren fastholdt senere, at ingen af dem havde talt om, hvis barnet kunde være, og at »de hverken tænkte ilde eller videre derom«, men konen tilstod, at hun mente, at det var kommet fra »den lille syge Offenbergs«.

At Neander i længere tid havde været forberedt på barnets komme, fremgår af, at han havde gjort skridt forud til at få det afhentet, men ikke havde fået tid til at iværksætte dette; thi da tjenerens kone kom til Zinne Jensdatter med barnet, blev denne forbavset over, at hun havde fået det at vide, da hun mente, »at det havde været gedulgt«; Neander havde for mere end en måned siden aftalt med hende, at hun, når tiden var der, skulde tage mod

et spædbarn uden for Klavsholm og besørge det bragt videre til opfostring og få det døbt. I skyndingen havde Neander ikke givet konen penge med, og Zinne's mand gik da straks til Klavsholm og fik af Neander 20 rdl., »men det kunde lidet forslå«. Imedens blev de to koner sammen, og løste barnet af puden, som tjenerens kone skulde have med tilbage; da denne sagde til Zinne, at hun mente, at Offenbergs moderen, blev Zinne derved meget forbavset, da Neander havde fortælt hende, at det var et fruentimmer, som han var kommet i lag med. Barnet blev stadigt ikke rensat eller vadsket, men »vederkvæget« med noget sukker og lidt hvedebrød i en klud, eller som Hans Andersen kaldte det »en sur klud i munden«.

Foruden pengene havde Hans Andersen af Neander fået ordre til straks at bringe barnet videre, jo længere de kunde få det henimod Ålborg, jo bedre for ham, thi hørte dronningen derom, var han ulykkelig; en fjerdingvej havde det stakkels nyfødte barn allerede tilendebragt fra Klavsholm til Åarslev, nu begyndte rigtigt dets omflakkende liv, der et halvt år senere brat afsluttedes i København.

Det var endnu tidligt på morgenen, da Hans Andersen lejede en vogn for at bringe barnet videre; for ikke at vække opmærksomhed kørte mand og kone alene ud af byen; et stykke uden for denne leverede tjenerens kone, der bar barnet i sit skørt, dem dette; da det jo nu havde mistet puden, der hørte til slottets seng og derfor ikke måtte savnes der, og da det regnede stærkt, lod tjenerens kone barnet beholde skørtet om sig og gik hjem til Klavsholm; så begyndte kørslen, først uden fast mål henimod Randers; undervejs bestemte de sig imidlertid til at køre gennem denne by og til Terp i Kousted sogn, hvor Hans Andersen fra sin soldatertid kendte kromanen Mads Bruun, der tillige var sergent, for hos denne at forhøre, om han ikke vidste nogen, der vilde tage mod barnet.

Da de efter to miles kørsel op ad dagen kom til Terp, blev barnet endelig i Bruun's hus rensat og vadsket og fik lidt varmt, idet der blev kogt noget barnemad, desuden blev der syet lidt barnetøj til det; tillige gav krokonen anvisning på en kone der i byen, Peder Jensen's hustru Birte Andersdatter, der kunde amme barnet, og som lovede at tage det i pleje for to mark om ugen. Hermed var dagen gået, og de blev så natten over i kroen.

Af Neander havde både Zinne og hendes mand fået bestemt pålæg om at sørge for, at barnet blev døbt, og det var også nødvendigt, da ingen turde tage et udøbt barn i pleje, det sagde kromanen dem straks; krokonen kom da til hjælp med at give dem anvisning på præsten i Vorning, Jens Hasselager⁹⁾, som hun kendte bedre end den nuværende præst i Kousted¹⁰⁾, han havde nemlig

været præst der indtil året forud, da han var blevet forflyttet til Vorning; særligt synes hun dog at have kendt præstekonen godt, hvem hun skulde bringe noget uld, som hun havde klippet af præstens får, der endnu var i Kousted. Næste morgen kørte da krokonen med Zinne, dennes mand og barnet til Vorning, hvor de tog ind i Christen Larsen's hus tæt ved præstegården, og herfra gik så dennes hustru og krokonen over til præstegården for at forhøre om dåben. Det varede ret længe, inden krokonen kom tilbage, hun sagde, at hun havde måttet drikke te der og haft meget at gøre, inden hun kunde få talt med præsten om at døbe barnet, og at han havde umaget sig at se lovbogen igennem først; når det kunde ske i stilhed, vilde han nok gøre det, men ellers ikke, derfor vilde krokonen ikke have Zinne og dennes mand med. Da Neander ikke havde givet Zinne nogen besked om barnets navn, blev de enige om at kalde det Eva Christina, hvilket krokonen fik skrevet på en seddel. Derefter gik hun og Christen Larsen's hustru med barnet over til præstegården, hvorfra hun ikke ret længe efter kom tilbage og sagde, at nu var i guds navn barnet døbt, og da Zinne vilde have yderligere bekræftelse, gjorde hun sin ed derpå; Zinne lagde også mærke til, at barnets hue, som tidligere havde været bundet, nu var løst, hvorfor hun atter bandt den. Da der blev spørgsmål om, hvad præsten skulde have, erklærede krokonen, at han intet vilde have, men at de vel kom til at give præstekonen noget, hun foreslog de 2 rdl., som Zinne havde taget med til betaling for dåben, men det mente hverken Zinne eller hendes mand var nødvendigt; når præsten intet vilde have, måtte 1 rdl. til konen være nok; den fik da krokonen og gik over med til præstegården; samtidigt kom præstens børn for at se barnet og medbragte et støb godt øl fra deres moder, som Zinne og hendes mand skulde skænkes med.

Da krokonen kom tilbage fra præstegården, sagde hun til Zinne, at præsten mente, at det var heldigst, at barnet forblev til opfostring i Vorning, for da kunde det bedst dølges; thi kom det til et andet sogn, vilde præsten der have beviser for dets dåb, og det vilde da komme op, at han havde døbt det; det vilde Zinne og hendes mand dog ikke gå ind på, og efter 3—4 timers ophold i Vorning kørte de atter til Terp, hvor de kom hen paa eftermiddagen, og efter i alt $4\frac{1}{2}$ miles kørsel i vel endnu flere timer på åben vogn den dag blev barnet afleveret til Peder Jensen's kone og fik endelig fast tag over hovedet og et bryst at die.

Det var ikke med Neander's gode vilje, at det nyfødte barn straks måtte gennemgå så mange strabadser; men at få det bragt et godt stykke bort fra Klavsholm var en nødvendighed, hvis der skulde være håb om at bevare hemmeligheden. Alt vidner om, at

Neander stadigt med omhu har taget sig af barnet, betalt nøjagtigt for det, forsynet det med klæder og med medikamenter, da det engang var sygt; men selv at se til det forbød forsigtighed ham, og skaffe en dåbsattest til det, som præsten i Kousted forlangte, og uden hvilken han ikke vilde tage Peder Jensen til guds bord, hvorfor denne flere gange forlangte den, kunde han ikke uden at røbe sig. Helt sikker på Zinne's forklaring om dåben har han åbenbart heller ikke været; gentagne gange spurgte han hende og manden ud derom og sagde, at hvis barnet ikke var døbt, vilde han lade det døbe, når han havde bragt det til sin broder på Lolland.

Heraf blev der dog intet; 9. eller 10. November 1734 blev han afskediget som hofkirurg, af hvad grund kan ikke bestemt oplyses, men han var dog ikke i større unåde, end at han tog ophold hos sin ven forvalter Thornsohn i det nærliggende Tustrup, hvorfra han jævnlig gjorde besøg på Klavsholm og ogsaa hos Charlotte Amalie; her forblev han til slutningen af Februar 1735, da han rejste til København; efter Zinne's sigende vilde han allerede da have haft hende til at bringe barnet dertil, men hun vilde ikke, da det var så koldt, og i det hele nøddigt, men i Marts fik han hende overtalt dertil; Neander siger derimod, at det var mod hans vilje, at hun kom med det så tidligt, og at hun selv kom med det, da han havde ønsket, at plejemoderen, der kunde amme det, skulde have bragt det, og at han stærkt havde bebredt Zinne dette og derfor givet hende en mindre dusør end påtænkt.

Så måtte det nu et halvt år gamle barn atter på lange rejser. Tirsdag 8. Marts 1735 kørte Peder Jensens med det fra Terp; på landevejen fra Randers til Århus, mellem Ølst og Rud kirke, tog Zinne mod barnet og kørte med det og 30 rdl., hun havde fået af Neander, videre til Århus, i alt 5½ mil fra Terp, og gik der straks om bord i et købmand Schou¹¹⁾ tilhørende sejlfærdigt skib, der først nåede Helsingør 8 dage senere, tirsdag 15. Marts; da Zinne intet pas havde, hvad der da fordredes for at rejse fra en landsdel til en anden, lod hun sig med barnet sætte i land ved Købermøllen (senere Hammermøllen) nord for Helsingør, hvorfra de, efter undervejs at have overnattet i en kro, kom til København næste dag og tog ind i gæstgivergården »Skibet« på Vestergade; på hele rejsen havde barnet efter Neander's anvisning fået mad lavet af stødt tvebak, kogt med vand, smør og sukker, af hvilket det havde spist godt, og det var efter Zinne's sigende ved ankomsten fuldstændig rask; Neander var dog ingenlunde tilfreds med dets udseende, men hun erklærede, at vel var det noget magert, men det var rejsens skyld og vilde hurtigt fortage sig.

Efter ankomsten havde Zinne straks opsøgt Neander i hans Logi i L. Kongensgade, hvor han foruden 2 rdl. 4 mark »til diskre-

tion« gav hende klæder til barnet, som han samme eftermiddag lod afhente i gæstgivergården af en soldaterkone Else Marie Fribentz i Antoniestræde, hos hvem barnet skulde i pleje; i et vidneforhør, som Neander i Nov. 1735 lod optage om barnets behandling, siger denne kone, at barnet var triveligt og spiste og drak godt, men to af husets kvindelige beboere erklærer, at det var svagt, og allerede 3—4 dage senere opdagede plejemoderen en byld paa barnets højre lår, fra hvilken der, da den åbnedes, udflød yderst stinkende materie. Neander tilså selv og forbandt barnet to gange dagligt, tilkaldte en medikus*) og gjorde sig al umage, flid og bekostning med det, derom er både plejemoderen og de andre husbeboere enige; han sørgede for det og efter dets død over det som en fader, og det mente de da også, at han var. Da det døde tirsdag 29. marts 1735, blev intet holdt hemmeligt, det stod offentlig lig og blev begravet 31. Marts på Garnionskirkegård, fulgt af Neander og to fodgardere, af hvilke den ene sikkert har været plejemoderens mand Adam Ewald Fribentz, hvis navn er indført i kirkebogen, Neander kunde jo ikke godt give sit hertil; men sin kærlighed til barnet viste han yderligere ved at lade det begrave på kirkegården inde i byen; soldaterbørn blev i reglen begravede på kirkegården uden for byen.

Hermed var den lille, vistnok aldrig døbte Eva Christina's lidelseshistorie endt; forældrenes skulde endnu blive lang og tung.

Hvor hurtigt rygtet om den hemmelige fødsel og barnets anbringelse i pleje er begyndt at brede sig, lader sig ikke påvise; det er vel sandsynligt, at Neander's afskedigelse i November 1734 står i forbindelse hermed; den indtraf kort efter, at Charlotte Amalie havde måttet gå til bekendelse over for frk. Holstein, og det er vel derfor muligt, at denne har betroet sig til sin onkel overhofmesteren, og at han så har ment, at det var bedst under et eller andet påskud at få hofkirurgen fjærnet uden at sige dronningen den virkelige grund; Neander siger selv, at dronningen ved, at det skete i anledning af en kur på en bondekone; dette er dog kun gisning, og overhofmesteren fastholdt stadigt senere, at han havde troet på Charlotte Amalies uskyldighed i denne sag, hvad dog vanskeligt lader sig passe sammen med, at han var meget ivrig for også at få hende bort. Da Neander i Februar 1735 rejste til København, advarede hans tidligere tjener Korfits ham, thi når han nu rejste, tav Zinne og hendes mand ikke med sagen, og tilbage blev da også Karen Mikkelsdatter, som, når hun nu blev gift, umuligt kunde følge det for sin mand; derfor rådede han Neander til at se sig for og tage sig

*) Muligvis dr. Laub eller dr. Hancke, der begge var Charlotte Amalie behjælpelige med hendes breve til Neander.

i agt; men denne svarede hertil, at det kun var onde tanker, som Korfits havde om Zinne og manden, og at Karen var blevet således »fornøjet«, at hun gerne tav; kunde kun han tie, gjorde de andre det nok; det synes derfor ret ubilligt, at Neander senere kaldte ham for »dette ugudelige menneske«.

Efterhaanden må dog rygtet mere og mere have bredt sig ud over egnen, og til København var det også nået; dette må Charlotte Amalie have fået at vide, thi hun spurgte engang overhofmesteren om, hvordan det derovre stod med den sag, men han beroligede hende med, at de nu var ganske stille; men straks da Zinne kom til København med barnet, fortalte Neander hende, at hendes mand havde været i forhør på Klavsholm, og da hun skulde rejse hjem, traf hun paa toldboden en mand, der var født i Årslev, som fortalte hende, at hendes mand havde været i forhør og var blevet arresteret; og på egnen havde allerede tidligere kammerjunker Rantzau's staldkarl spurgt Hans Andersen, om han kunde hytte sig for skubkarren på Bremerholm.

Har Neander selv troet, at hemmeligheden kunde bevares, vidner det om stor naivitet, hvad adskilligt andet i hans optræden også gør, ikke mindst hans første forklaring for retten. Det ser ud til, at Korfits har fået ret i sin formodning, thi det synes netop at være efter Neander's bortrejse, at rygtet rigtigt har begyndt at brede sig og især at have taget fart henimod dronningens fødselsdag 16. April; men det er noget vanskeligt her at følge begivenhedernes gang i deres rækkefølge. Så meget er dog sikkert, at rygtet i begyndelsen af April må være nået både til overhofmester Holstein og overhofmesterinde Grabow, og at de begge da forsøgte at gribe ind, hver på sin måde.

Overhofmesterinden tog 14. April Karen Mikkelsdatter i et privat forhør, af hvilket hun dog synes med snildhed at have klaret sig, da spørgsmålene til hende åbenbart har været stillede med så stor forsigtighed, at hun uden at afvige fra sandheden kunde svare undvigende på dem. Overhofmesteren på sin side stræbte af al magt at få sagen ud af verden, uden at dronningen fik rede på den; selv fastholder han stadigt, at han har troet på frk. Offenbergs uskyldighed, men desuagtet rådede han hende ivrigt til at søge sin afsked og til at klage til kongen over det forhør, som overhofmesterinden havde holdt over gemakspigen, men til endelig ikke at indblande dronningens navn i sagen og heller ikke hans, da det kunde blive til ulykke for ham; han viste sig i det hele, som Charlotte Amalie siger om ham, som den eneste, der vilde hende vel, og da hun fik afslag om afsked, rådede han hende til at flygte, hjalp hende med råd, lånte hemmeligt hende, der under alt dette havde forbrugt, hvad hun ejede, 20 rdl. og en kuffert, og gav hende anvisning på

at bruge en af de bøndervogne, hvoraf der altid var nok i gården, »thi bort, bort, om det endog var på en bondevogn!»

Om Holstein virkelig har været så uvidende om det sande forhold, som han påstod, kan vel som sagt være tvivlsomt; hans optræden tyder ikke rigtigt derpå, og dronningen har sikkert heller ikke følt sig overbevist derom; i hans og broderdatterens medviden er det i alt fald rimeligt at se grunden til, at de begge blev afskedigede fra hoffet i 1735; muligt gælder det samme Neander's ven forvalter Thornsohn, der blev afskediget i 1736.

At frk. Holstein havde fået nys om sagen og ladet Charlotte Amalie det vide, skyldtes i begge tilfælde kvindevrede. En månedstid efter fødslen, da Charlotte Amalie en dag havde ladet sit onde lune gå ud over den trofaste Karen, fortalte denne frk. Holstein sagen, som hun dog tav med; men så hændte det, at hun og Charlotte Amalie Helligtrekongersdag, 6. Jan. 1735, »brulerede«, hvorefter hun lod denne høre, at hun vidste det hele, hvorover Charlotte Amalie blev så elendig, at hun nær var død og udbrød: »Gud hjælpe mig, at jeg ikke gør en ulykke på mig selv«; herover blev frk. Holstein så forskrækket, at hun svor hende til ikke at ville sige det til nogen, et løfte, hun holdt, thi ikke engang Charlotte Amalie's søster, kammerfrøknen, har åbenbart anet noget om det, ellers havde hun vel nok taget den yngre søster i skole, især da denne efter fødslen vedblev at være sygelig, ofte måtte holde sengen og en nat var så syg, at søsteren og frk. Holstein måtte være hos hende og til sidst sende Karen efter Neander, der hovedkulds styrtede derop i sine »natklæder« og blev der, efter at de to frøkner var gåede. Det må have været den nat, som Korfits og hans kone har sammenblandet med fødselsnatten.

I midten af April mærkede Charlotte Amalie, at det nu styrtede sammen om hende, thi da fortalte Karen, hvad overhofmesterinden havde udsprøgt hende om, og at der blev talt om det af mange; for at slippe bort i tide, søgte hun om afsked, men fik afslag; i sin nød bestemte hun sig da til at flygte. I forvalter Thornsohn og hans fuldmægtig Saabye¹²⁾ har Neander haft gode venner, der påtog sig at hjælpe hende; på dronningens fødselsdag, lørdag 16. April, besøgte Thornsohn Charlotte Amalie kort før gudstjenesten, og og da er vist planen blevet lagt; Thornsohn skulde efter nærmere aftale sørge for, at der tidligt en morgen var en vogn i gården, med hvilken hun kunde tage bort; samme dag forlod Karen hendes tjeneste og rejste hjem til sine forældre og sin fæstemand; i hendes sted fik hun nu til hjælp frk. Holstein's gemakspige Karen Jensdatter, som hun tirsdag aften 18. April sendte med en seddel til Thornsohn, fra hvem hun kom tilbage med en anden seddel, i hvilken han lovede hende en vogn.

Der var dog for mange, som vidste besked herom; Charlotte Amalie siger selv, at ikke alene overhofmesteren, hvem hun havde sagt det, men »alle og enhver vidste det, thi i min utålmodighed råbte jeg på intet andet uden at sige hvorhen, som jeg knap selv vidste«, og det var da ikke så sært, at hun blev stoppet i farten.

Onsdag morgen 19. April kl. 5 listede Charlotte Amalie sig sammen med Karen Jensdatter og Dorthie stuepige, der bar den lånte kuffert, alle på hosesokker, gennem den sovende kammerfrøkens værelse og »fruentimmeret« (damernes forgemak) ud gennem den lange gang i sidefløjen, ned ad trappen fra denne og ud i gården, hvor pigerne blev stansede af hofmester Oberhyber, der sagde dem, at de ikke kunde komme ud af porten; Charlotte Amalie var allerede nået ud på kørebroen, men blev her indhentet af kammerlakaj Ohland¹³), der talte nogle ord med hende, hvorefter hun gik op i sit værelse.

Umiddelbart forinden var der imidlertid indtruffet noget, der nok kunde sætte sindene yderligere i bevægelse og gøre overhofmesterens optræden endnu mere mistænkelig, og der blev under forhørene heller ikke lagt skjul herpå.

Der var nemlig indtruffet det mærkelige, at få dage efter dronningens fødselsdag var pludselig alt vandet løbet ud af slotsgraven, så at det ikke vilde have været vanskeligt at komme over den. Rasmus Jensen, der havde åbnet for vandet, erklærede på spørgsmål om, hvem der havde givet ham ordre hertil, at overhofmesteren tidligere nogle gange havde befalet ham det, når vandet steg så højt, at det gik ind i vadskerhuset, men fastholdt, at han denne gang havde gjort det på egen hånd efter vadskerpigernes anmodning for at kunne rense den rende, som fra vadskerhuset førte ud i graven; og på yderligere spørgsmål, om hvorfor han havde ladet alt vandet løbe ud, da det ikke var nødvendigt at lade mere løbe ud end for at komme til renden, svarede han, at han ikke havde tænkt, at det gjorde noget, og først da kammerlakajen befalede ham det, stoppede han afløbet; men han forsikrede med god samvittighed, at han ikke var blevet anmodet om eller befalet til at lade vandet løbe ud af nogen, som kunde have til hensigt at befordre frk. Offenbergs undvigelse.

Det var dog ikke den eneste gang, at mistanken under forhørene direkte rettedes mod overhofmesteren, den kom frem flere gange, særligt da Korfits og hans kone efter først at være blevet spurgt, om de af nogen var blevet tvungne til at gøre deres forklaring eller med nogen slags undsigelse blevet bragte til at forklare, hvad de vidste, hvilket de benægtede (det sigter vistnok til overhofmesterinden), yderligere blev spurgt, om der ikke, da han var blevet kaldt op til overhofmesterinden, med truende ord var

blevet sagt til ham, at han skulde vide at tage sig vare, hvad hans mund sagde, og hvad det var, han bekendte, hvortil han svarede, at da han gik op på slottet, stod overhofmesteren på trappen og spurgte, hvor han skulde hen, og da han svarede: til overhofmesterinden, sagde Holstein til ham, han skulde tage sig vare og vide, hvad hans mund sagde, dog uden nogen som helst trussel eller undsigelse.

Allerede inden Charlotte Amalie's flugtforsøg må dronningen have fået så meget at vide om sagen, at hun har fundet sig foranlediget til at anmode generalfiskal Ursin¹⁴) om at lade Neander arrestere, for at få den rette sammenhæng oplyst; umuligt er det vel ikke, at rygtet har antaget sådanne former og udpeget helt uskyldige, at en eller nogle af disse har henvendt sig til dronningen om en undersøgelse, thi i stævningerne hedder det, at det er dronningen højst angelegen at vide beskaffenheden af den rette sandhed af det udsprede rygte for at sætte de ved hendes hof uskyldige uden for al suspicion og mistanke i så betydelig en sag, som onde mennesker kunde finde både materie og behag udi såvel hemmelig som åbenbart at anføre og divertere sig med. Selv siger Ursin i sine stævninger, som han underskriver »som antagen fuldmægtig til denne sags påtale«, at det er efter dronningens ordre, at han har ladet Neander hensætte i Københavns arresthus, hvilket vistnok må være sket 20. eller 21. April ved byfoged Jentoft¹⁵), thi til denne skrev han 22. April om at lade en kuffert, som ved Neander's arrestation var blevet tilbage i hans logi, forsegle. Arrestationen skete, uden at Ursin vilde angive grunden dertil eller modtage nogen kaution for Neander's tilstedeblivelse, hvorimod denne nedlagde protest og i hvert fald anmodede om, at sagen, »skønt den er af liden betydning«, måtte i stedet for bytinget ventileres inden lukkede døre i Ursin's eller Jentoft's hus, og hvis det ikke kunde ske, om at få udnævnt kommissarier for ikke for alle i en offentlig ret at stå til vidunder.

Der blev da også vist Neander det hensyn, at det første forhør 23. April blev afholdt i Ursin's hus i overværelse af dronningens lakaj Lars Lange og grev Danneskjold-Laurvigen's sekretær Lindemann, og Neander fik der tilladelse til at give en skriftlig fremstilling af sagen, som han lovede færdig til næste aften, men dog først indsendte 27. April, og som var i den grad dårligt opfundet og usandsynlig, at retten umuligt kunde tage den for gode varer.

Engang, da han gik fra Klavsholm til Tustrup, fulgte et kvindemenneske ham, som var ordinær og som en tjenestepige, og hvis navn eller tilholdssted han ikke vidste. Samme menneske bad ham om at måtte følge med, hvortil han ikke vidste at have svaret noget, men vel at det kom omsider dertil, at han havde haft om-

gang med hende. En tidlang derefter kom denne kvinde til ham igen og sagde sig ved ham at være frugtsommelig, og at hun måtte angive ham for barnets fader, hvorudover han af frygt for blame, og at fosteret noget ondt måtte tilføjes, forestillede hende, at dersom hun kunde tie, vilde han forsyne og forsørge barnet i alle tilfælde, hvorefter han begærede af en vadskerkone i Årslev at antage sig barnet, når det kom til hende og straks besørge dets dåb og videre underholde det for nøjagtig betaling, som hun lovede. Til denne kone, hvis navn så lidt som hendes mands han vidste, gav han derpå noget linned at forfærdige til barnet, når det kom til verden. Nogle dage derefter blev barnet ham tilbragt på Klavsholm om morgenen tidligt, som han da tog imod og lagde på puder i en halvt åbentstående kuffert, men næsten en time derefter formåede han sin tjener Korfits' hustru til at bære barnet til Årslev samt et papir med 10 rdl. Tre dage derefter kom konen fra Årslev til ham sigende, at hun havde ikke fået barnet døbt, dersom hun ikke havde taget en kone til sig, og at hun havde måttet gøre præsten en ed ikke at sige hans navn, samt at hun havde givet præsten for denne dåb 4 à 6 sletdaler. Barnet blev efter hendes forklaring kaldet Eva Christina, og var hun selv og hendes mand, den anden tiltagne kone og præstekonen faddere. Nogle uger derefter, da han vilde rejse til København, lovede konen fra Årslev ham at føre barnet derhen, såsnart det til sådan rejse var skikket; men såsnart han var kommet til København, kom denne kone, førend han havde fundet nogen anstændig lejlighed, fra Jylland med barnet, som ved ed bekræftede, da han formanede hende at sige sandhed, om barnet var døbt, at det virkelig var døbt. Derpå leverede han barnet til en vadskerkone i Antoniestræde og gav hende, hvad til dets renlighed med videre behøvedes; denne kone behandlede barnet vel, indtil det fik en meget ond byld på det højre lår, hvoraf det uagtet al anvendt flid døde, hvorefter det i Garnisonskirkegård blev begravet. Hvilke af ham anførte omstændigheder han erklærede med frelst samvittighed at kunne beedige.

Selv har Neander næppe troet på, at denne forklaring skulde blive taget for gode varer, men tro mod sit løfte til Charlotte Amalie om ikke at åbenbare noget, var han vist ikke vejet tilbage for en sådan ed og havde taget følgerne deraf; det har sikkert stået ham klart, at sagen ikke mere lod sig skjule, og at den eneste udvej nu var at lade Charlotte Amalie selv gå til bekendelse over for dronningen og anråbe hende om nåde og mild dom. Skrive selv til hende fra fængslet kunde han ikke; i sin kvide greb han da til skriftligt at henvende sig til dronningens søster grevinde Danne-skjold-Laurvigen¹⁶⁾, hvem han muligvis har haft forbindelse med som kirurg, medens han var bosat i København; brevets indhold

kendes ikke, men efter Neander's egne ord gik det ud på »die Mutter selbst Gelegenheit zu erwerben es an Ihre Majestæt offenbaren zu können, weil auf andre Weise es nicht geschehen könnte«; om nogen fuldstændig redegørelse kan der næppe have været tale, så vilde Neander ikke få dage senere have indsendt sin ganske usandsynlige forklaring og have fastholdt den i et senere forhor, skønt Ursin 29. April havde meddelt ham, at den vidstes at være urigtig efter de ihændehavende beviser og hans skrivelse til grevinden af 24. April, og at han, da dronningen forlangte sagen rigtigt oplyst, stævnedes ham til med en god mand som fuldmægtig at møde for Københavns byting 23. Maj, for Middelsom og Sønderlyng herreder 30. Juni, for Klavsholm birk 4. Juli og for Dronningborg birk 7. Juli 1735.

Grevinden havde altså fundet det rigtigst at tilstille Ursin Neander's brev, og det er vel det sandsynligste, at han atter har ladet det gå videre til hoffet på Klavsholm, hvorfra kammerlakajen Ohland 27. April blev sendt til Karen Mikkelsdatter og 5. Maj til Terp for at indhente oplysninger om det passerede, om hvis resultat dog intet vides; men om hvad der ellers er foretaget efter Charlotte Amalie's flugtforsøg og indtil midten af Juni, vides intet; tættere og tættere må hun dog have følt nættet trække sig sammen om hende; 13. Juni kom frk. Holstein og sagde til hende, at det var tid at redde sin samvittighed, thi det skulde til ting, og da kunde det ikke gå af uden ed, hvortil hun svarede: »Ja, saligheden er det fornemste, og nu vil jeg udi guds navn skrive altsammen til dronningen«.

Efter sit mislykkede flugtforsøg har Charlotte Amalie vistnok levet som en slags fange på Klavsholm, i alt fald ikke været helt på fri fod, og til dronningen har hun næppe mere haft adgang; dette er rimeligvis grunden til, at hun skrev to breve, begge daterede Klavsholm 15. Juni 1735, hvori hun gik til åben bekendelse over for dronningen; hvem hun har fået til at overbringe denne det første brev, vides ikke; men helt sikker på, at det vilde komme dronningen i hænde, har hun ikke været og derfor skrevet et til og med posten sendt det til dronningens søsterdatter og sit eget næstsøskendebarn grevinde Blome¹⁷⁾, der da har besørget det videre.

Nu kunde forhørene over Neander genoptages; Jentoft skriver: »Siden den tid [23. April] har det mod forventning henhvilet indtil 21. Juni«; da fik han af Ursin anmodning om at lade Neander afhøre, og allerede samme eftermiddag blev Neander og hans prokurator Balling¹⁸⁾ tilsagte til at møde i Jentoft's hus, hvor den forseglede kuffert blev åbnet, men kun viste sig at indeholde nogle linnede strømper og skjorter, to rageknive og nogle få kirurgiske bøger. Neander havde undskyldt sig med svaghed, og retten blev

da flyttet til arresthuset, hvor Ursin rettede en del spørgsmål til Neander for at få ham til at afgive en rigtig forklaring, men han fastholdt bestemt sandheden af sin skriftlige erklæring.

Så lod Ursin bomben springe og oplæste for ham frk. Offenberg's tvende breve af 15. Juni til dronningen:

I.

Allernådigste dronning! I dybeste underdanighed, i fuld tillid på jeres maj.s kristelige og medlidende hjerte åbenbarer jeg denne min sag, som den for guds øjne er åbenbar; efter at jeg frygter, det måtte komme til ed, så for ikke at være skyldig, at nogen skulde tage saligheden som det fornemste, tilstår jeg at have været forlovet med monsr. Neander nu snart i 2 år og hører dette barn monsr. Neander og mig til. Hans forsæt haver våren at rejse, at han ved guds hjælp kunde komme i den stand, vi uden spot og skam for verden kunde få hverandre, siden vi for guds øjne så fast havde lovet aldrig at forlade hverandre. Den 13. Sept. anno 1734 er dette barn født af mig. Allernådigste dronning! Nu ved jeg ikke mere at skrive end bede om nåde både for ham og mig; jeg håber på en nådig gud, der ser min intention, jeg nu sætter den ganske verden til side og frygter ham mere end alt, hvad jeg skal lide; så jeg forlader mig og til jeres maj. for Christi skyld, hvad jeg haver begået, at jeg ikke til al min elendighed, som jeg nu må kvæle mig med over den ærgernis, jeg syndet haver givet i verden, skulde alletider miste jeres maj.s nåde. Allernådigste dronning! Handl nu i nåde med mig og lad mig ingen spot og skam lide mere for min families skyld, som mest kvæler mig; thi alt, hvad jeg selv skal lide, er jeg villig at tage fra herrens hånd, thi jeg forskylder ikke bedre; fattigdom, forskydelse af alle mennesker, det er da noget, som går mig bedrøvede alene an, men spot og skam er noget, som rammer dem. Jeg underkaster mig jeres maj.s nåde og forbliver i dybeste underdanighed jeres maj.s allerunderdanigste tjenerinde.

II.

Allernådigste dronning! Jeg elendige og sorigfulde menneske underkaster mig jeres maj.s nåde, at den dog må gå for retten, og barmhjertighed over mig må øves, nu jeg frivilligen i dybeste underdanighed og i fuld tillid på jeres maj.s sædvanlige medlidende hjerte åbenbarer denne min elendige sag; og, allernådigste dronning, et menneske redder sin ære, så længe det kan, og frygter at lide i denne verden; men hvad spot, skam, jammer og elendighed, jeg endnu skal lide i verden, så i Jesu navn sætter jeg det altsammen til side som noget, der får ende, og alene sørger for saligheden, helst jeg frygter, han måtte fordres på sin ed og da for at redde mig skulde forsværge sig, som var mig meget tungt; jeg pines uden des nok, at jeg elendige, syndige menneske haver givet denne forargelse i verden, men hellers haver vi nu mesten i 2 år været forlovet og for guds ansigt lovet aldrig at forlade hverandre, hvorfor han nu også havde i sinde at rejse for ved guds hjælp at komme i den stand, vi uden spot og skam for verden kunde tage hverandre. Af den årsag, allernådigste dronning, haver jeg alletider beråbt mig på min gode samvittighed, siden vi var forlovede; for min families skyld har

jeg dog ikke heller vel villet sagt det, indtil gud havde hjulpet ham frem i verden, som jeg endnu tror min gud til, når jeres maj. af særdeles nåde vil pardonnere ham og endnu lade det blive ved hans første udsagn. Jeres maj. har bevist nåde imod så mange, lad mig da ikke blive den første, der i denne min nød rent skal bortstødes og blive ubønhørt, men at jeg nu uden videre skam og spot måtte komme bort, ihvor jeg end i verden skal fly hen. At jeg tog mig den frihed til allerunderdanigst at forlange min frihed, var, for jeg har frygtet for spot, men fraværendes i underdanighed at tilkendegive sagen og så bede om nåde, hvilket og er den raison, hvorfor jeg og har søgt kongen, og hvorom alle mine breve har handlet, til hvem jeg og haver skrevet, som jeg med min ed kan bekræfte. Nu jeg tilstår selv, men frit beder om nåde med mange modige tårer, og for at agte saligheden mer end alle verdens domme haver vundet sejr over kød og blod, så beder jeg, allernådigste dronning, lad denne min bekendelse ikke komme for silde, men for Jesu døds skyld handl med mig i fromhed og efter jeres maj.s eget hjertelav, som jeg erkender alletider haver våren venligt mod mig, da jeg haver nydt mere nåde, end jeg kan udsige; gud belønne jeres maj. det igen med den evige uforanderlige glæde! Jeg beder ikke om nåde for min egen [skyld], thi jeg haver ikke fortjent den, men for Christi skyld, for hvis skyld vi og får nåde hos gud for alt, som så venter jeg og at få den for hans skyld hos jeres maj. Lad og ingen, nådige dronning, lide for min skyld; det er nok, jeg alene er ulyksalig, fortabt min timelige velfærd; jeg håber, at erlange nåde af jeres maj. nu; jeg trøster mig ved guds nåde, siden jeg agter ham mere end det timelige; jeg ved, gud hører alle arme, bodfærdige synderes bønner, derfor kan jeg og vel love aldrig at forglemme jeres maj. af mine bønner til gud, som jeg nu håber, der lader nåde gå for retten og forlader mig mine fejl, hvor mange de end i denne tid er; ak, jeg sukker og beder om bønnhøring. Denne supplik haver jeg med posten skikket til grevinde Blome af frygt for, jeg på anden måde ikke kunde få den til jeres maj., at hun da vilde sende [den]; men jeg haver både indvortes og udvortes pine, har ingen ro, førend jeg ved, jeres maj. ved min nød; jeg tror, allernådigste dronning forbarmer sig over mig og ham; jeg underkaster mig da i Jesu navn jeres maj.s nåde og forbliver allernådigste dronnings allerunderdanigste tjenerinde.

Efter oplæsningen tilstod Neander straks åbent, at han var fader og frk. Offenbergs moder til barnet, hvilket han hidtil havde benægtet, »formedelst de forpligtelser, der havde været dem imellem i den formening, at sagen ikke skulde blive åbenbaret«, og bad til sidst dronningen om nåde for dem begge. Ursin forlangte derefter af ham, at han skulde svare skriftligt på en række spørgsmål om sagens nærmere enkeltheder, hvilket han gjorde 23. Juni; svaret blev fremlagt ved et nyt retsmøde i byfogdens hus 28. Juni, hvor Ursin yderligere rettede en del spørgsmål til ham, som han alle åbent besvarede; og til sidst spurgt, om han havde noget at tilføje, svarede han nej, undtagen at han af frk. Offenbergs havde fået en guldring, som var blevet delt i tre stykker, hvoraf hun

beholdt det ene, han det andet, men det tredje skulde være til barnet.

For Neander var der nu ikke andet tilbage end ligesom Charlotte Amalie at ty til dronningens nåde, hvilket han fra arresten gjorde i en skrivelse 28. Juni, som han med et brev til grevinde Danneskjold-Laurvigen bad denne tilstille dronningen.

Allerdurchlauchtigste, Grossmächtigste Königin, Allergnädigste Königin und Frau. Sogleich ich unglückseliger Mensch wehmütigst gestehen muss, dass ich durch mein grosses und grobes Verbrechen mich unwürdigst zu Ihre Maj.s Gnade wende, so macht doch die hohe Clemence, die Gott in Ihre Maj.s engelsmilde Brust gelegt, mich armen Menschen so dreiste, dass ich in tiefster Wehmütigkeit mich hiermit unterstehe in den Staub vor Ihre Maj.s Füße nieder zu werfen, alleruntertänigst bittend, Ihre Maj. wollen doch nach ihre Allergnädigste Mildigkeit Gnade vor Recht ergehen lassen. Ich gestehe zwar in allertiefsten Wehmütigkeit, dass ich mein sehr hartes Verbrechen auch mit dem allerwenigsten nicht rechtfertigen kann, aber dennoch alleruntertänigst bekennen muss, dass keine böshafte Vorsetzung mich dazu getrieben hat, wie es Gott bekannt, wohl aber eine mir ohnmögliche zuwiderstrebende Lieben gegen die unglückselige Mutter des Kindes mich auch dazu gebracht, dass ich nun nicht mehr so viel vor meinen eignen Person, die schuldig ist alles dasjenige auszustehen, was eine von mir so hoch beleidigte Königin für gut befinden möchte alleruntertänigst und gehorsamst zu unterwerfen. Als um ihren willen ich nun so innerligst seufzen muss, derowegen ich mir auch schuldigst erkennen mein Leben willigst aufzuopfern, wann ich dadurch mir Ihre Maj.s gerechten Zorn einigermassen Satisfaction oder auch mir wenigstens für die arme unglückselige Mutter einige erbarmende Gnade erwerben könnte, die ich Ursache habe weit höher als meinen Leben zu halten, da aber mein geringes Blut zu beiden nicht hinlänglich sein kann, auf Ihre Maj. Barmherzigkeit über zwei arme unglückselige Menschen zu königlich, so übergebe mich Ihre Maj. selbsteignen allerhöchste Direction in alleruntertänigste Hofnung, Ihre Maj. werden mir nicht handeln nach meine Verdienst, darbei aus allerinnerlichster Wehmut bittend, dass Ihre Maj. um unseres Erlösers Jesu Christi teures Verdienst und blutige Wunden willen uns beide arme unglückselige Menschen vergeben wollen und es nicht allein beilegen lassen, was hier missgehandelt ist; auch bitte alleruntertänigst, dass wo Ihre Maj. billigster und gerechter Zorn sich nicht aus Gnaden wohl zufriedenstellen lassen, dass die Strafe sodann über mir allein ergehen möchte und dahingegen die unglückselige Mutter allergnädigst verschonet werden, als um derenwillen ich auch zurückgehalten die ganze Sache zu offenbaren, ehe ich gewiss vorsichert, dass dieselbe, von derenwillen ich auch mein Leben dependieren liesse, es selbsten zugestanden hätte, um ihr dadurch Gelegenheit zu geben, welche sie allein würdig es Ihre Maj. selbst zu entdecken und dadurch Gnade zu erlangen, derowegen ich alleruntertänigst bitte, dass Ihre Maj. solche meine Weigerung nicht von Halsstarrigkeit in Ungnaden ansehen wollen, da ausserhalb der innerlichen Hochachtung, womit ich die Mutter so hart verbunden benebst mein Eid, welche mich

zwang ehe mein Leben zu sacrificieren, als die Mutter auf einige Weise erdecken, sondern allergnädigst pardonieren, was eine unüberwindliche Liebe bei mir ausgeführt, da es nicht in meine Macht stünde das geringste ohne ihren Willen zu offenbaren, so nahm ich mich doch die untertänigste Freiheit Ihre Hochgräfl. Gnaden v. Laurwigen zu zuschreiben, um dadurch die Mutter selbst Gelegenheit zu erwerben es an Ihre Maj. offenbaren zu können, weil auf andre Weise es nicht geschehen könnte. Da aber Ihre Hochgräfl. Gnaden nichts anders könnten, als solchen Brief dem Gericht zu übergeben, sah ich mich durch die teure Versicherung zu der unglückseligen Mutter genötiget im Geduld zu erwarten, wann die Vorsage Gottes die Zeit solche Sache zu offenbaren selber setzen würde. Inzwischen habe ich weder Rat noch Hülfe bei jemand gesucht, sondern in tiefster, unschuldigster Untertänigkeit mir Ihre Maj.s allergnädigsten Willen und Befehlen in Allem allein unterworfen, welches auch hier in allertiefster Wehmut Ihre Maj. allein und gänzlich heimstellen, in welchem Zustande es auch Ihre Maj. allergnädigst gefallen möchte mich setzen zu lassen. Der allermächtigste Gott wende und lencke doch Ihre Maj.s so milde Herz nun wie alle Zeit zur Barmherzigkeit gegen zwei unglückseligen Menschen, damit wir hierauf derweit in tiefster Reue Ihre Maj.s hohe Gnade davor danken und in einem Erkenntniss vollem Gebet es vor dem allerheiligsten Angesicht Gottes hier zeitlich und dort ewig mögen zu rühmen haben.

Hvad der i denne og den følgende tid har tildraget sig på Klavsholm, lader sig kun sparsomt oplyse; det ser ud til, at der er givet frk. Offenberg befaling til at fremkomme med en nærmere fremstilling af, hvem der havde været bekendt med sagen og hjulpet hende med råd, og særligt af den del, som de to Holsteiner, overhofmesteren og hoffrøknen, havde haft i den; dette synes i alt fald at fremgå af en skrivelse fra hende til dronningen 8. Juli, som tillige viser, at dronningen allerede da havde vist mildhed mod hende og endog hjulpet hende med penge. Den selv hårdt prøvede dronning havde lært at vise overbærenhed, og selv om det ser ud til, at hun har ladet sin vrede gå strengt ud over de to Holsteiner, viste hun dog, at hun ikke derfor bar nag til slægten, thi til hoffrøknens efterfølger valgte hun dennes søster Dorthé Sophie¹⁹⁾, der af alle dronningens omgivelser blev den, der kom til at stå hende nærmest.

Allernådigste dronning! For i dybeste underdanighed at lade se min lydighed, derhos et tegn til min inderlige fortrydelse og afsky til det, jeg sorrigfulde menneske haver begået og forseet mig med, både imod gud og jeres majest. min nådige dronning, så tilstår jeg gerne al ting i denne sag efter jeres majest.'s befaling og min underdanige skyldighed; videre derfor for gud, at ingen er betroet i denne sag enten af mig eller Neander, det jeg ved, uden min pige, som den tid var hos mig; hendes bekendelse, hun her haver gjort, er og ganske rigtig, thi den nat, som barnet blev født, hentede hun ham ikke

efter hendes egen sigelse til mig, han kom af sig selv; men den nat, som hun hentede ham, var længe derefter, og da var både [frk.] Holst[ein] og min søster hos mig. Har jeg i denne tid, som jeg nu med hjertens fortrydelse erkender, våren så hård og ikke åbenbaret mig for jeres majest., som jeg vidste var lige så nådig som retfærdig og gerne forlader et stakkels menneske sine fejl, hvor meget mindre skulde jeg da åbenbare mig for andre. At overhofmesteren vel vidste, jeg vilde bort, såvelsom de andre, det kan jeg ikke nægte, jeg sagde ham det, hvorpå han svarede, det var ret, jeg begærede min afsked, men vilde ikke være meleret i denne sag, vilde svahr [zwar?] hjælpe mig, med hvad han kunde, dog så, at han ikke selv kom i ulykke derover, hvilket jeg ikke heller pretenderede hverken af ham eller nogen; jeg har aldrig søgt glæde i andres ulykke, men vilde hellere lide selv, som endnu trøster min samvittighed. Hvi jeg da i førstningen beklagede mig for en kuffert, siden sendte han sin kammer-tjener til mig med en og lånte mig 20 rdl., som var engang han gik mig forbi og ingen så det. Jeg tilstaar og, da jeg fornåm, at han holdt med mig, så søgte jeg alle lejligheder for at tale med ham, gik ud i min søsters kammer, når han om middagen var der (for til mig kom han intet til sidst) og spurgte ham, om han intet vidste noget, hvorledes det gik, hvor[til] han immer kun svarede mig halve ord, undertiden jeg måtte tro, det blev snart bedre og fik ende, jeg skulde kun ikke forsage og lade mig forskrække; engang svarede han mig, jeg kunde ikke lade det blive derved, men begynde proces mod overhofmesterinden, som havde tilspurgt min pige, dog tog [undtog] jeres majest. derfra og sagde, man måtte se til, at man ikke fortalte sig mod dronningen, helst så længe man var i jeres majest.s tjeneste, det var heller ikke i mine tanker, som gud bedst kender. Hvi jeg da også hørte af overhofmesteren, Neander havde nævnet en bondepige og blev derved, så tænkte jeg ved mig selv, det heller aldrig var kommet op, førend jeg selv, som nu og er sket, åbenbarede det, som var dengang i mine tanker ikke at gøre, førend han var kommet i en anden stand, som for verden ikke var så ringe. Jeg spurgte også tidt, om han mente, det kunde komme til ende, men det kunde jeg aldrig ret få at vide af ham. Gud ske tak, jeg dog fik det at vide, førend det havde våren for sildig. Imens jeg endnu var i denne min angst og vilde bort, klagede jeg mig for en vogn, sagde overhofmesteren, der var jo alletider bøndervogne nok, om jeg vilde have dem, thi bort, bort, om det endog var en bondevogn, haver han ellers sagt, gav og anslag på en, som stod i gården, som jeg og skikkede bud efter, men jeg kunde ikke få den. At, jeg haver skrevet til kongen*), ved han også; han rådede mig og selv dertil, og efterdi var borte [vistnok brevene], lod jeg ham læse kopien; han vilde og selv have skaffet mig dem bort, men de var alt bortsendt. Mine breve ellers haver Junghans²⁰) i Randers alletider skaffet mig bort, hvilket menneske Folsach²¹) først haver skaffet mig herud; thi da jeg talte med overhofmesterinde Holstein¹), sagde hun, der var to, jeg kunde få, hvem jeg vilde, da jeg ved min piges moder også skrev ham til og bad, han vilde skikke mig en herud. Jeg søgte mest at tale med overhofmesteren, siden han var den eneste, der lod, som han mente mig vel, men ellers allernådigste dronning, havde jeg i det sted haft et menneske, der havde villet

*) Om skrivelsen til kongen har intet kunnet oplyses.

holde mig for, jeg skulde se mig for, hvad jeg gjorde, om jeg var skyldig, og straks villet sagt mig, det kunde komme til ed, ak, da havde jeg ikke været så elendig deran, ikke heller havde opirret min fromme dronning, jeg haver nydt så meget godt af, som jeg nu haver gjort, hvilket jeg aktrig nok kan bede om forladelse for og inderlig nu piner mig og vel vil gøre mig ondt, så længe jeg lever. Overhofmesteren har og undertiden sagt mig, hvor de i Khaun. alle gav mig skylden, så jeg måtte jo redde mig, Neander han blev vistnok ved den, han havde sagt; når jeg da svarede, ja, hvem skulde han ellers nævne, så tav han stille.

Allernådigste dronning! I dybeste underdanighed er dette alt sammen skrevet så sandfærdigt, som det i sig selv er, og det, hvori jeg er blevet hjulpet i råd og gerning uden at have med forsæt forglemmt noget. Jeg underkaster mig nu ganske jeres majst.s nåde, som jeg kender at være større end mine synder og grove forseelser, og hvad jeg haver forbrudt, bliver mig forladt, tilgivet og forglemmt; der jeg i dybeste underdanighed forbliver jeres majst.s allerunderdanigste tjenerinde.

Om denne skrivelse har Charlotte Amalie muligvis givet eller frk. Holstein i alt fald fået underretning, thi den følgende dag 20. Juni, indgik denne til dronningen med et bønsskrift, i hvilket hun meddeler, hvad hun har vidst om sagen, angrer at hun har fejlet ved at låne frk. Offenbergs sin pige, som har besørget breve for hende, og at hun som alle har vidst, at frk. Offenberg vilde bort, og beder til sidst i de ydmygste udtryk om tilgivelse og om ikke at blive forskuddt og om dronningens nåde, uden hvilken hun ikke kan leve.

Det lader dog ikke til, at dronningens vrede mod frk. Holstein har ladet sig formilde, og at denne allerede da har fået afsked; herpå tyder i alt fald følgende skrivelse, som Charlotte Amalie 8. Juli sendte dronningen, i hvilken hun gik i forbøn for frk. Holstein, som nu var blevet draget med ind i hendes egen ulykke. Således som skrivelsen nu foreligger, falder den i to dele, en dateret og en udateret efterskrift; muligvis er det oprindeligt to skrivelser.

Allernådigste dronning! Jeg understår mig allerunderdanigst endnu engang hermed at submitere, underkaster mig jeres maj.s-nåde; de nåder, som jeres maj. så overflødig haver bevist mod mig fattige fader- og modrløse barn nu i 10 år, kom mig alle i frisk minde. Da jeg var forladt, annammede jeres maj. mig, ja, summen på alle de nåder, jeg haver nydt, bliver mig for store at opregne, hvilket gør mig-nu min sorrig desto større, at jeg haver misbrugt så from en dronnings nåde; vil gud og jeres maj. handle mod mig, som jeg haver fortjent, så måtte jeg rent forsage, thi min forseelse er stor, dog er guds nåde større, den jeg trøster mig på for Christi fortjenestes skyld. Nu jeg ser så dybt ind i min elendighed, ja haver en afsky for mig selv, ak, lover da gud mig og alle arme syndere nåde, når de kommer til ham, så lad mig og finde nåde for jeres maj., at hvad jeg ulykkelige menneske haver gjort måtte forlades og forglemmes,

da jeg så inderlig fortryder; ak, vær barmhjertig, tænk ikke, allernådigste dronning, på alle de udflugter, jeg haver brugt både mundtligt og skriftligt, for at undskylde denne min slemme gerning; verdens spot og skam, fattigdom og forskydelse af alle, som følger med billighed på slig en sag, alt dette allernådigste dronning stillede jeg mig for umulig at kunne holde ud, hvorover jeg også længe dulgte det. Nu er jeg i lidelsen både indvortes og udvortes, jeg ser til hvilken side, jeg vil, så finder jeg ingen hjælp i verden; dog, hvor uværdig jeg endog er og svagtroende er i slig en tilstand, hvor man så grovt har forset sig og selv er årsag i sin lidelse, så vil jeg dog håbe at få nåde, og barmhjertighed over mig må øves både af gud og jeres maj., at min synd først og fremmest måtte forlades mig, som kan stille det bedrøvede hjerte igen lidt i ro, og så derhos at få nogen legemlig hjælp. Jeg er nu ganske forladt af alle og finder ingen hjælp til nødtørft i alverden, hvis jeres maj. ikke vil øve barmhjertighed og miskundhed; jo større min forseelse er, som jeres maj. af nåde og medlidende forglemmer og forlader, jo større løn af gud jeres maj. igen kan vente. Der fattes intet på, jeg jo nok kender størrelsen af min forseelse, bær og inderlig sorrig og skam derover; min bekendelse haver jeg og gjort således efter min samvittighed, som det for guds alvidenhed er åbenbaret, så der nu kuns er tilovers at bede om nåde, hjælp og forladelse. Jeres majs medlidende hjerte er mig nok bekendt af erfaring mod mig selv og andre, lad det ikke nu, allernådigste dronning, ganske være tillukket i vrede og uden barmhjertighed i denne min yderste nød. Allernådigste dronning! For guds skyld lad mig ulyksalige menneske ikke også være årsag til andres ulykke, at frøken Holst[ein], det fattige barn, skulde bærerøves hendes timelige velfærd, som beror alene på jeres majs nåde; at hun ikke længe siden haver sagt det, var for hun vilde have, jeg selv skulde være den første, at hun så både kunde holde sit ord, hun gjorde, da pigen sagde hende det, så og derved kunde se, jeg erlangede mere nåde, når jeg selv åbenbarede det, som hun alletider nok har holdt mig for; at hun for denne min slette sags skyld skulde komme i slig ulykke, mister jeres majs nåde og bliver forskudt, kvæler mig inderlig nat og dag, så jeg ingen ro kan have; thi hvad jeg selv og skal lide, det haver jeg fortjent og kysser på den hånd til, der giver mig min fortjente løn; men at der så mange for min skyld skal komme i ulykke og derover sukke over mig, det ligger mig hårdt på min samvittighed; jeg kan ikke gøre andet efter min pligt end bede om nåde for dem; forlad, allernådigste dronning, for guds skyld frk. Holst, hvori hun haver forset sig, og forskyd hende ikke, thi at jeg haver åbenbaret det, er i sandhed hendes skyld, da hun holdt mig for, det nu kom til ed, og hvis jeg ikke sagde det, så tav hun ikke længer, hvorpå jeg og straks sagde, som jeg forhen udi underdanighed haver meldt, at skulde det til ed, så måtte hun tro, jeg vilde redde min samvittighed og vilde selv sige det! Ak, allernådigste dronning, lad det for guds skyld ikke kom til at ligge på min samvittighed, at hun skal blive ulykkelig for denne sag; mig sorrigfulde og syndige menneske selv underkaster jeg guds og jeres majs nåde, som jeg i fuld tillid håber beviser miskundhed, og bliver i dybeste underdanighed jeres majs allerunderdanigste tjenerinde.

Allernådigste dronning! Hvad skal jeg uværdige sige, der allerede ser så mange tegn til en formildet dronning, der lader nåde gå for retfærdighed og med et medlidende hjerte ser til min store nød; min grove synd og forseelse, jeg haver begået, som skrækkelig står mig for øjnene, kommer mig desto mere til at holde mig uværdig til de nåder, jeg alt nyder, og at ret lægge pris på jeres maj.s barmhertige hjerte; jeres maj. af nåde betaler mig det skønt, som dog er jeres maj. eget; ja, i mange andre poster finder jeg barmhertighed. Guds navn være lovet, der bøjer jeres maj. til medlidenhed, det kommer og på ret nødtørftigt sted, thi uden der jeg ikke haver det, jeg kunde opholde dette syndige liv med, så længe gud vil, jeg skal slæbe det om i verden, så ligger det og tungt på mit hjerte, jeg ikke kan betale, hvad jeg skylder, da jeg dog for den årsags skyld har solgt mesten alt, hvad jeg ejer, men kan intet forslå. Min fattigdom og elendighed er stor; i denne tid er 20 rdl. mere for mig, end hundrede var før; gud være jeres maj.s rige løn både her i tiden og hisset i evigheden for mig og alle bedrøvede og fattige mennesker, som jeres maj. trøster og hjælper.

Allernådigste dronning! Jeg haver ikke aleneste min egen synd og forladelse at søge, men gør og i allerunderdanigst ansøgning for jeres maj., at Neander og i nåde måtte pardonneres og komme på fri fod; ak, øv nu, nådige dronning, nåde, og giv ingen af os vor fortjente løn, men handl med os efter jeres maj.s eget nådige hjertelag, thi så finder vi vist nåde og forladelse for det forbigangne.

Også overhofmesteren kom til at undgælde for den hjælp, han havde ydet Charlotte Amalie; bede hende om at gå i forbøn har han dog ikke villet, men han anmodede hende om på stemplet papir at underskrive en af ham affattet erklæring om, at han havde rådet hende til, når hun på fri fod kom til København, at fortsætte sagen, eller når hun henvendte sig til kongen, ikke at forglemme den respekt, som hun var dronningen skyldig, og ikke angribe, røre eller nævne denne, men derimod nok angribe overhofmesterinde Grabow, som havde taget gemakspigen i forhør; alt fordi han havde holdt hende for uskyldig og ikke kendte noget til sagen.

Denne erklæring har Charlotte Amalie dog vist anset det for forsigtigst ikke at underskrive, men indskrænke sig til i et brev til overhofmesteren 16. Juli at forsikre ham om, at hun i sine memorialer til dronningen ikke har anført andet end den rene sandhed, samt takke ham for hans omsorg for hende i hendes bedrøvelsestid.

Imidlertid var i Jylland retten gået sin langsommelige gang med vidtløftige vidneforhør ved de tre tidligere nævnte retter, til hvilke dronningens befuldmægtigede prokurator Fædder²²⁾ havde stævnet en mængde vidner. Frk. Offenbergs havde anmodet stiftsbefalingsmand Holck²³⁾ i Århus om at beskikke hende og Neander en befuldmægtiget, hvortil han havde valgt prokurator Sørensen²³⁾ fra Århus.

• Ved Klavsholm birk afholdt birkedommer Aabye²⁵⁾ det første

vidneforhør 4. Juli 1735, til hvilket var stævnedes Neander's tjener Korfits Laursen og hans hustru Mette Nielsdatter, gemakspigen Karen Jensdatter, Hans Andersen og Zinne Jensdatter, disse to mødte dog først ved Dronningborg birk, og frk. Offenbergs, der, vistnok efter dronningens befaling, ikke selv mødte, idet hun allerede 27. Juni fra Fædder havde fået tilstillet 22 spørgsmål, som det var dronningens vilje, at hun direkte til denne skulde skriftligt besvare, hvad hun også gjorde; men dette aktstykke blev af Fædder mærkelig nok ikke fremlagt for Klavsholms, men for Dronningborgs birk. Uden at være stævnet var forvalter Thornsohn mødt og erklærede sig villig til at afgive forklaring, men blev mærkelig nok ikke udspurgt af Fædder.

Såvel ved dette som ved Dronningborg birk blev forhørene ved Fædder's meget omfattende og i yderste enkeltheder gående spørgsmål overordentlig langvarige og meget trættende, så at det ikke lykkedes at blive færdig den første dag, »såsom solen nu er nedgående«, hvorfor de måtte fortsættes den følgende dag; og med oplæsning og indførelse af stævninger og talrige skrivelser gik endnu tre retsdage, 9., 16. og 23. Juli. Ligesom frk. Offenbergs blev de i dronningens egen tjeneste stående funktionærer fritagne for at møde, idet kammerjomfruerne Elisabeth Steen og Barbara Jørgensen havde svaret skriftlig på en del dem af Fædder stillede spørgsmål.

Ved Dronningborg birk blev det første forhør afholdt 7. Juli af birkedommer Stabel²⁶⁾; hertil var stævnet Karen Mikkelsdatter, Zinne Jensdatter og hendes mand Hans Andersen, Peder Jensen og hans hustru Birte Andersdatter samt sergent Bruun og hans kone, der dog skød sig ind under militær ret, hvoraf der nu intet findes fra den tid; udtrykkeligt anføres her, at både præsten Hasselager og hans hustru samt Christen Larsen og hans hustru også var stævnedes, og at stævningen personligt var forkyndt dem, hvad der er i modstrid med den endelige dom, i hvilken præsten siges ikke at have været stævnet; mødte var de i hvert fald ikke, muligvis har de skudt sig ind under Middelsom og Sønderlyng herreder, hvortil de hørte.

Atter ved dette birk foretog Fædder så grundig udspørgen af vidnerne, at forhøret måtte afbrydes, »da dagen er ganske forløben og langt ud på aftenen«, og fortsættes næste dag og videre i retsmøder 21. Juli og 4. August.

Forud for retsmøderne ved disse to birker må der allerede 30. Juni være afholdt et, måske flere ved Middelsom og Sønderlyng herreder, hvortil muligvis præsten og hans hustru og Christen Larsen og hans hustru har været stævnedes, og muligt er det da også, at præsten har skudt sig ind under gejstlig ret netop i denne rent

kirkelige sag; men i bytingsdommen siges som anført, at han slet ikke har været stævnet. Neander beklagede sig da også senere over, at kontraparten havde forbigået at føre de rette vidner angående barnets dåb, hvilke vidner i Jylland er omspredte, en bebrejdelse, der dog snarest maa ramme hans egen befuldmægtigede prokurator Sørensen, der efter forhørene at dømme i det hele synes at have taget sig sit beskikkede hverv meget let; nogen stævning fra hans side omtales overhovedet ikke; i vidneforhørene greb han yderst sjældent ind og da med ret intetsigende spørgsmål; kun da Fædder ved sin udspørgen af Korfits vilde nærmere ind på overhofmesterens formentlige trusler, henstillede Sørensen til dommeren, om det var tilladeligt at drage en ustævnet mand ind, og fik trods Fædder's protest medhold af dommeren i, at det ikke var tilladt.

Det synes da nu umuligt at få det meget væsentlige punkt, barnets dåb eller ikke-dåb, fuldstændig oplyst, thi alle, både verdslige og gejstlige retsprotokoller for Middelsom og Sønderlyng herreder mangler for dette tidsrum; at Hasselager er mødt for retten, fremgår dog tydeligt deraf, at det i et andragende fra dronningen til kongen i efteråret 1735 udtrykkeligt siges, at han ved ed har benægtet at have døbt barnet, med henvisning til de medfølgende, men nu ukendte dokumenter, og det samme siges i bytingsdommen. Det sandsynligste er vel da, at præstekonen og krokonen er blevet enige om at sige til Zinne, at barnet var døbt, men hvorfor er mindre forståeligt, thi hverken de to rdl., som præstekonen ikke fik, eller den ene rdl., som hun fik, skulde man tro kunde have fristet hende til så farligt et udsagn.

Efter at forhørene var afsluttede, blev der tilstillet dronningen udskrifter af dem, og da de i de to birkers protokoller alene fylder 140 tætskrevne foliosider, har det sikkert taget nogen tid og atter nogen tid for dronningen at sætte sig ind i dem og tage beslutning om, hvad der videre skulde foretages. Let har det næppe været for hende; hendes forhold til Christian VI var så dårligt, at hun sikkert helst havde undgået at henvende sig til kongen i denne sag; men den havde vakt så megen omtale og var så kompromiterende for hendes hof, at det vanskeligt lod sig gøre nu at prøve at neddysse den; heri var Charlotte Amalie selv skyld, thi »ved den af hende gjorde alarm med trusel af proces og imod hendes maj.s befaling foretagne sælsomme flugt og undvigelse samt skriftligt udsendte falske og urigtige klagemaal til høje og lave, kristlige og verdslige« var sagen bleven bekendt »fast i den ganske verden«. Selv henvende sig til kongen har dronningen dog ikke villet, det fik hun to af sine nærmeste til, broderen grev Christian Ditlev Reventlow og svogeren grev Ferdinand Anton Danneskjold-Laurvigen, som på dronningens vegne i Oktober 1735 indgik med en supplik

til kongen, i hvilken der gaves en fremstilling af sagen, ledsaget af en udskrift af forhørene, med henstilling til kongen om, hvor vidt det måtte behage ham at lade sagen bero ved de fremkomne oplysninger, eller om den, så vidt barnets dåb samt den med barnet brugte omgang angår, skulde forfølges; hertil bestemte kongen sig og gav 29. Oktober generalfiskal Ursin ordre til at lade sagen videre forfølge på dette grundlag.

Dette har næppe været efter dronningens ønske; helst havde hun vistnok set sagen sluttet med de allerede foretagne forhør, der jo ikke havde bragt noget egentlig strafværdigt for dagen, og det fremgår også af de ord, hvormed Fædder, sikkert i overensstemmelse med dronningens ønske, sluttede forhørene ved begge birkerne. Det gjorde ham særdeles ondt, at barnefødslen så nøje havde måttet udforskes og ved de fremlagte dokumenter var stillet hele verden for øje; langt hellere havde han ønsket, at Neander, der havde understået sig til at indlade sig i en lastværdig, forbuden kærlighed til en af så høj situation og familie fornem standsperson, havde omgåedes denne hemmelighed på en så forsigtig og forsvarlig måde, at dens ganske beskaffenhed var i tavshed blevet evig forborgen; eller og, at hendes velbårenhed, frk. v. Offenbergs, da den begyndte at blive rygtbar, straks udi stilhed havde imploreret hendes maj.'s nåde og bekendt sin begangne forseelse, da hendes maj. ventelig havde vist sin altid til nåde og forladelse tilbøjelige sindsvirkning og af medlidenhed over hendes ulyksalige tilstand og vemodige bekendelse og af hensyn til hendes høje slægt og forvandskab, udi stilhed ladet sagen afgøre, ja vel ladet sig bevæge til at hjælpe hendes nødtørftighed med noget til subsistans. Men da frk. Offenbergs ved sandheds benægtelse og undertrykkelse har overladt enhver den frihed om dette nyfødte, fra Klavsholm bortførte og nu udfundne barn efter enhvers egen onde eller gode sindelag selv at tillægge det en moder, hvem de efter deres egen goust bedst eragtede, og således hendes egen syndige forbrydelse på en for gud uforsvarlig måde andre at ville påbyrde og deres gode navn og forhåbende lykke derved at denigrere og omstøde, så var hendes maj. imod sin vilje blevet tvunget til at søge sagen opløst.

Samtidigt med, at undersøgelsen i Jylland blev afsluttet, har Charlotte Amalie vistnok fået frihed til at forlade Klavsholm og er derfra taget til København. Fra nu af skimter man underhåndsbestræbelser for at lægge det unge par vanskeligheder i vejen på enhver måde, hvorfra lader sig ikke afgøre, men det er vel rimeligst at søge det hos Charlotte Amalie's fornemme slægt. Allerede i slutningen af Oktober kom det til orde i et andragende, som Neander og Charlotte Amalie i fællesskab sendte kongen, i hvilket

de klager over den forfølgning, de har måttet lide, hun af landflygtighed (det vil vel sige fra Jylland) og han af arrest, og beder om, at kongen i henseende til deres lange udstandne elendighed og den mellem dem nævnte forlovelse vil ophæve arresten og sagen, og at de måtte komme sammen i ægteskab; men hvis dette ikke kan ske, at der da måtte anordnes dem kommissarier til at pådømme sagen, da ingen efter deres begæring tør påtage sig den, og bevilges dem beneficium paupertatis. Kancelliet anbefalede andragendet om beneficium paupertatis, men konseilet afslog det, og fra dette øjeblik er der åbenbart givet kancelliet ordre til ikke mere at beskæftige sig med sagen men lade den gå direkte til kongen, thi alle følgende andragender har i supplikprotokollen vedtegningen: Refereres hans majestæt.

Om sagens behandling ved bytinget har intet kunnet findes udover Neander's stævning til 23. Maj 1735; i domsprotokollen er der hverken i 1736 eller første halvdel af 1737 indført noget herom, ikke engang den afsagte dom, men at forundersøgelsen har været meget omfattende, kan ses af en kopi af den 23. April 1736 faldne bytingsdom, som findes i rigsarkivet.

To ting er det, som generalfiskalen, velædle og velbyrdige hr. kancelliråd Ursin, efter den hannem allernådigst tillagte befaling haver søgt og saggivet Johan Samuel Neander for, først, at han bør bevise, at det barn, som han med forrige hoffrøken på Klavsholm Charlotte Amalie Offenbergs haver avlet og udi året 1734 på bemeldte Klavsholm er blevet født, er blevet døbt, og dernæst, at det ikke af forsømmelse eller uforsvarlig omgang og medhandling er død og omkommet.

Hvad sig nu angår den første post, da synes det nok af de udi sagen i Jylland førte vidner, at Neander haver ladet være sig ankelegen, at det skulde døbes, såsom han haver leveret penge til de udgifter, dertil skulde medgå, så og efterspurgt, om samme var efterkommet, da han er blevet af de vedkommende forsikret derom, at det var sket; men som han haver ladet det ankomme på vedkommende, som havde barnet til opfostring, deres forsorg, uden at være fuldkommen forvisset om, at sligt et højtnødvendigt og meget magtpåliggende værk var sket, da det dog var hans pligt som fader til barnet at befordre dets dåb, og ingen af de udi sagen førte vidner positive haver kunnet forklare, at samme er blevet fuldbyrdet; thi præsten, hr. Jens Hasselager, som beskyldes for at skulle have døbt det, haver, uagtet at han ikke var stævnet til at vidne, men til at anhøre vidnerne, under ed samme fragået; og i fald Neander kunde og burde anses aldeles uskyldig derudi, burde han til samme sin prækaution forsynet sig med præstens attest derom til bevis, at han ikke haver efterladt noget af hans pligt. Altså bør Johan Samuel Neander for hans herudi tagne forsømmelse ifølge af lovens pag. 231, art. 7 at stande åbenbare skrifte.

Betræffende den anden post, da er det med de her ved retten førte vidner tilstrækkelig bevist, at barnet haver været frisk og

sundt den tid, det her fra Jylland er ankommet; item, at han har draget al den omsorg for dets konservation, som ske kunde, så og at det er død naturlig vis af en inkurabel byld, som det havde fået udvendigt på det højre lår.

Thi bør derfor Johan Samuel Neander for generalfiskalens tiltale herudinden fri at være.

Og som da Johan Samuel Neander ved hans med barnet brugte omgang i at overlevere det til fremmede, så snart det var født, og derefter inkognito transporteret det fra et sted til et andet, til de endelig her til staden er ankommet, haver underkastet sig suspicion og givet anledning til den hannem derfor pålagte arrest og påfulgte aktion, så bør han selv at erstatte hans arrester og underholdnings bekostning og betale til bemeldte hr. kancelliråd Ursin for hans med sagen hafte umage 20 rdl. inden 15 dage under nam og eksekution ved adfærd efter loven.

Det er vel ikke ganske udelukket, at grunden til, at hverken den indgående forundersøgelse eller det magre domsresultat findes i domsprotokollen, kan søges i udenforstående indflydelser, der har forhindret deres indførsel; de har jo tidligere kunnet spores, og synes også at kunne det efter dommen; det varede i alt fald en rum tid, inden det lykkedes Neander at slippe ud af arresten, og da det endelig skete, var det på hårde vilkår.

Fra Neander's side var der ingen grund til at appellere dommen, og fra kongens side skulde man heller ikke synes, at der kunde være det i håb om højere straf; da løsladelsen dog lod vente på sig, lod Neander 7. Maj ved notarius publicus Ursin tilstille en ansøgning om at blive løsladt mod kaution af prokurator Balling, der indestod for hans tilstedeblivelse indtil sagens uddrag og afgørelse og betaling efter dommen, og ligeledes, hvis den skulde appelleres, for hvad der af sagen kunde flyde. Først 17. Maj kunde Ursin meddele notarius, at han nu havde fået kopi af domsakten, der straks skulde blive indsendt til kongens resolution sammen med Neander's ansøgning, hvilket han også gjorde 18. Maj med forespørgsel, om hvad han skulde gøre, da han ikke på egen hånd turde løslade Neander, og han endnu ikke havde kunnet få den vidtløftige domsakt beskrevet; som sædvanligt henholdt kancelliet sig til, at sagen skulde refereres kongen. Samtidigt indgav Neander 19. Maj et andragende til kongen, i hvilket han anfører, at han 13. Januar ved en skrivelse har bevist sin sags beskaffenhed og uskyldighed, og bittert beklager sig over den langvarige arrest, i hvilken han ikke har nydt nogen understøttelse i penge, hvad andre arrestanter gør, og derfor har lidt stor nød og elendighed med deraf flydende svaghed og angribende skørbug; skal han forblive der, må han af mangel på subsistance og den ham ved den lange arrest og chagrin tildragne svaghed krepere.

Også denne ansøgning skulde refereres kongen, men da denne

var på rejse i hertugdømmerne, tog det tid, og først da han var kommet til Odense, faldt 21. Juli 1736 afgørelsen: »Når Johan Samuel Neander udreder, hvad bytingsdommen tilfinder ham at betale, og han vil forføje sig med Charlotte Amalie Offenbergs ud af hans maj.'s riger og lande og aldrig sig der indfinde, skal den fiskalske aktion som hele sagen være afgjort«.

At der ved denne i forhold til sagens udfald urimeligt hårde og egenmægtige afgørelse har gjort sig udenforstående indflydelse gældende, er vel uden for tvivl; for Neander var der dog ikke andet at gøre end at bøje sig og så stole på, at enevældens handlinger ikke helt sjældent var betydeligt mildere end dens ord; og det slog til.

I sidste uge af Juli 1736 er Neander da vel sluppet ud af arresten, thi 31. Juli blev han i Petri kirke viet til Charlotte Amalie med prokurator Balling og en hr. v. Hütten som forlovere; men med at forlade landet gav de sig god tid. Først 4. Oktober indgav han en ansøgning, i hvilken han takkede kongen for løsladelse af sin toårige arrest, ved hvilken han og hustru er befriet for al videre tiltale mod at forlade riget; men da det nu snart er vinter og hans hustru frugt-sommelig, beder han kongen om at tilgive ham hans forseelse og give ham en nu ledig regimentsfeltskærplads i Norge, eller i modsat fald at han må forblive i riget og ernære sig der. Svaret var, at det skulde forblive ved resolutionen og han forføje sig bort, hvis han ikke vilde ifalde hårdere straf.

Neander må dog roligt være blevet i København, thi det første barn blev født der i Marts 1737 og da det næste barn var i vente, må han vist atter have søgt om at forblive der, thi i Marts 1738 takkede han kongen for, at det var blevet tilladt ham vintren over indtil påske at forblive i København, men da tiden nu er forløbet, pådriver generalfiskalen alvorligt hans bortrejse; da han imidlertid i to år ved sin vidtstrakte praksis har erhvervet sig så meget bekendtskab, at han både her kan erhverve sig levebrød, og at mange ønsker, at han måtte fortsætte sin praksis her, beder han om bevilling til her i staden så frit som på andre steder i riget at forblive og i hvert fald, til hustruen er forløst; men skulde dette ikke blive ham tilladt, søger han atter om at blive regimentsfelt-skær i Norge.

Tilladelse til at blive her indtil videre har han rimeligvis fået, thi det andet barn blev født i København i Juni 1738; og muligt er det, at hustruens familie, eller i alt fald nogle af den, har haft andel deri; thi medens der blandt fadderne til det første barn af kendte folk kun nævnes prokurator Balling og hustru, var blandt fadderne til det andet barn svogren fænrisk Erik v. Offenbergs og kommandør Myhlenport, der vel har været en kending af svigerfaderen.

På denne måde var med stadig seen igennem fingre og små indrømmelser to år gåede, men så var også freden forbi i København, thi 5. Sept. 1738 fik Neander endelig bevilling til at nedsætte sig i kongens riger og lande, hvor han vil, »dog vor kgl. residensstad København undtagen«. Muligt er det, at det kan skyldes klage fra barberlavet i København, men ikke meget sandsynligt, thi så vilde den nok have været indført i supplikprotokollen og magistratens udtalelse herom være indhentet og anført; snarere er det atter andre indflydelser for at få familien bort, i alt fald fra København, der har gjort sig gældende.

Rimeligvis for at være i nærheden af København slog Neander sig ned i Helsingør, hvor det tredje barn blev født i August 1739, men det ser næsten ud, som om der er gjort forsøg på at få ham længere bort, thi 22. Maj 1739 blev han udnævnt til garnisonskirurg på Bornholm, en stilling, han dog ikke har villet modtaget; hans higen og tragten var stadigt at komme til hovedstaden, hvad dog kræfter, der var stærkere end hans, åbenbart lige så ivrigt modarbejdede. I efteråret 1741 søgte han om at få sin bevilling udstrakt til at gælde også for København, da fortjenesten i Helsingør var liden og han ofte af høje og lave blev kaldt til København; sagen blev, som tidligere, refereret kongen, mæn noget svar har han næppe fået, thi i efteråret 1742 klagede han atter vemodigt over sin fattigdom og slette vilkår, hvoraf han med hustru og fem små børn må krepere, hvis han ikke må nedsætte sig i København, og fik 9. November bevilling til der at ernære sig af sine kirurgiske kundskaber, men ikke der at nedsætte sig og bo; og ikke bedre gik det ham med et nyt andragende få dage senere, i hvilket han skriver, at det ikke er nogen til hinder, at han bosætter sig i København.

Dermed opgav han kampen; dog søgte han i 1743 om at få succession på hospitalskirurg Schmaltz²⁷) tjeneste i Hillerød (han døde nu først 1753), men fik afslag og faldt så til ro i Helsingør, hvor han blev begravet 4. Sept. 1761. Ved sin død kaldes han medicinæ practicus og synes således at have underkastet sig den for kirurger tilladte medicinske prøve ved fakultetet, rimeligvis under sit ophold i København 1736—1738; ved alle børnenes dåb i Marie kirke i Helsingør kaldes han altid doktor eller endog dr. med., men det har han i hvert fald ikke været.

Johan Samuel Neander var født ca. 1698, vistnok i Sønderjylland; hans moder Gedske Neander levede, 87 år gammel, i Flensborg i 1755 og hans søster Anna Elisabeth Wachenfuss i samme år i Kiel; to brødre skal senere omtales.

Om Neander's læreår og ungdom vides intet; ca. 1727 købte han et barberamt i København og boede 1730 i Østergade; allerede i dette år synes han at være blevet knyttet til dronningens hof og at have ledsaget hende på den rejse, som endte med kongens død i Odense 12. Okt. 1730, thi få dage før fik han, der da kaldes barber, udbetalt 30 rdl. kurant af dronningens kasse for åreladninger; fast knyttet til dronningens hof med 300 rdl. i gage er han dog vist først blevet ved hendes flytning til Klavsholm i 1731, thi da solgte han sit barberamt.

Som alle datidens kirurger har han på Klavsholm også givet sig af med medicinsk behandling, så meget mere som dronningen ikke havde nogen der bosat hofmedikus; i alvorligere tilfælde blev provinsialmedikus Neuhaus²⁸⁾ i Århus hentet og efter hans død hans efterfølger Heilmann²⁹⁾. Den stilling, som både doktoren og hofkirurgen indtog i hoffets rangforordning, kendetegnes ved, at de i slotskapellet havde plads i stol sammen med godsforvalteren, slotsforvalteren og forpagteren.

Charlotte Amalie v. Offenberg blev hjemmedøbt på Vestergård 7. Sept. 1709 og indskrevet i Roskilde kloster 1715; efter mandens død 1761 er hun vistnok snart flyttet til København, hvor hun blev begravet 6. Jan. 1773, ligesom den lille Eva Christina på Garnisons kirkegård; hendes forhold har vist været små; foruden renterne af en børnene tilhørende kapital på 850 rdl. havde hun en pension på 50 rdl., som blev hende udbetalt af Øresunds toldkammer; hendes ret beskedne indbo blev vurderet til 96 rdl., 1 mark, 4 skilling. I slægten lader der dertil at have været godt sammenhold, den ældste datters mand, regimentsfeltskær Lederer optrådte i boet på samtlige arvingers vegne.

I ægteskabet fødtes 9 børn:

- 1) Hans Gotfred, f. 15. Marts 1737 i København, levede i 1755, men var død før moderen.
- 2) Erika Charlotte, f. 13. Juni 1738 i København, gift 26. Sept. 1760 med regimentsfeltskær i Horsens Carl Frederik Lederer³⁰⁾; hun døde 29. Juni 1816.
- 3) Johan Georg, f. 9. Aug. 1739 i Helsingør, levede i 1773 i Vestindien.
- 4) Frederik Christian, f. 25. Nov. 1740 i Helsingør, levede i 1773 i Amsterdam.
- 5) Johan Adolph, f. 22. Febr. 1742 i Helsingør, miniaturmaler, levede i 1790 i København³¹⁾.
- 6) Christian Banner, døbt 30. Maj 1743 i Helsingør, begr. der 3. April 1744.
- 7) Christian Banner, døbt 23. Febr. 1746 i Helsingør, begr. der 18. Maj 1746.
- 8) Frederikke Christine, f. 27. Juni 1747 i Helsingør, gift 2. Okt. 1766 i København med prokurator i Helsingør Jens Severin Bergendahl³²⁾; hun levede i 1773 i København.
- 9) Eva Gustaviana, f. 31. Okt. 1749 i Helsingør, levede ugift i København i 1773; hun er åbenbart opkaldt til minde om den i 1734 førstefødte lille pige og blev den sidste.

Af Neander's brødre boede den ene, Johan Henrik Neander, som borger i Maribo, hvor han blev begravet 14. Nov.

1735. Han var 18. Marts 1722 blevet gift i Maribo med Anna Jakobsdatter, der senere blev gift med Mathias Nikolai Huusby og begravet i Maribó 24. Okt. 1757. Børnene af første ægteskab var:

- 1) Gedske, døbt 26. Juli 1722 i Maribo, gift der 19. Nov. 1745 med farver Peder Feilberg i Nykøbing F.; hun døde 17. Juli 1794 i Sakskøbing.
- 2) Jakob, døbt 15. Nov. 1724 i Maribo, begr. der 22. Marts 1725.
- 3) Birgitte, døbt 16. Okt. 1726 i Maribo, gift 31. Marts 1769 i Utterslev med Jokum Levi Seehusen.
- 4) Anna Lucia, døbt 4. Febr. 1729 i Maribo.
- 5) Marie Margrethe, døbt 4. Sept. 1733 i Maribo, d. 31. Aug. 1795 i Nakskov, gift ¹⁾ 16. Juni 1756 i Maribo med Herman Daniel Seehusen, ejer af Øllingesøgård, ²⁾ 30. Jan. 1767 i Utterslev med købmand Hans Didriksen.

Den anden broder, Johan Gotfred Neander, var ugift og synes i en del år at have haft ophold på gården Engestofte på Lolland, til hvis ejers søn Jørgen Wichmann han 1755 testamenterede sine der efterladte ejendele.

Til denne broder synes Neander at have været nøje knyttet, det er åbenbart ham, til hvem han havde haft til hensigt at bringe barnet, når han tog det med fra Jylland; tyve år senere, i 1755, var Johan Gotfred Neander endnu på Lolland, men var da svagelig og i to år blevet skriftlig behandlet af broderen; rimeligvis er det da denne, der har fået Johan Gotfred til i begyndelsen af 1755 at flytte til Helsingør, hvor han i kirurgens hus fik den største stue og to kamre, alle møblerede, kost og forplejning, lægehjælp, medikamenter m. m.; da Johan Gotfred døde fire måneder senere, han blev begravet 8. Juli 1755, indgav broderen i boet en regning for hans ophold på 190 rdl. og havde tillige opnået, at hans børn blev broderens universalarvinger ifølge dennes testamente af 30. Juni 1755, hvorved de fik en kapital på 735 rdl., af hvilke renterne skulde oplægges, så længe faderen levede, men moderen derefter nyde dem til børnenes opdragelse; da moderen døde, var kapitalen vokset til 850 rdl., så at hvert af de efterlevende 6 børn fik c. 141 rdl.

I testamentet havde Johan Gotfred desuden betænkt søsteren i Kiel med 500 rdl., men moderen kun med 20 rdl. årligt, og på broderbørnene på Lolland var der slet ikke tænkt; såvel moderen som Mathias Huusby i Maribo på stifbørnenes vegne protesterede mod testamentet og ansøgte om, at det ikke måtte få kgl. konfirmation, men opnåede det ikke.

Med Johan Adolph Neander er vistnok mandsslægten uddød i Danmark; om hans kunstneriske virksomhed vides kun lidt, han tegnede billederne til Holmskjold's pragtværk »Topsvam-pene« og kaldes af ham »vor i sin kunst mageløse Neander«; han blev et af de mange ofre for spilleraseriet i tallotteriet, hvorover han skal have mistet forstanden og endt sine dage som lem i Vartov; herom har det dog ikke været muligt at finde sikker oplysning, heller ikke om når han er død; gift har han næppe været eller haft egen husstand, da han ikke anføres i vejviseren.

Den hemmelighedsfuldhed, som omgav det lille nyfødte barn, der i September 1734 i nogle dage hvileløst førtes rundt mellem Klavsholm, Årslev, Terp og Vorning og senere videre til København, den mystiske barnedåb og til sidst de lange retsforhør med de mange vidner har ikke kunnet andet end at sætte egne i bevægelse; og skønt begivenheden et godt halvt år efter lå fuldt opklaret, synes dog mindet om den at have holdt sig længe i Randerseggen, og som det da plejer at gå, at have givet fantasien fri tøjler til romantiske udsmykninger.

Den form, i hvilken begivenheden kom Steen Blicher for øre på hans vandringer i disse egne, er i hans digteriske udformning rimeligvis ret nøjagtig den, der danner grundlaget for hans lille skitse »Nøddaaaben« i »Læsefrugter« 1824.

I midten af det 18de århundrede kom i skumringen to maskerede mænd i en karet til hr. Mogens i Kousted, af hvilken den ene havde en lille sort kasse under armen, hvori man kunde høre, at der var et barn; på deres spørgsmål, om præsten vilde døbe et barn, svarede denne, at han ikke kunde gøre det uden at vide, hvem forældrene var, og skønt mændene både søgte at friste ham med en fyldt silkepung og at true ham med en pistol, holdt han bestemt fast herved; til sidst spurgte de ham da, om han ikke vidste nogen anden, der vilde være mindre nøjeregnende, hvortil han med et næsten umærkeligt smil svarede, at hr. Langballe i Vorning vist var af dem, der holdt mere af sølv end af bly, hvorefter de to mænd kørte derhen.

Da de kom til Vorning, tog præstekonen imod dem, manden var gået til sengs; skønt hun heller ikke havde kunnet få besked, om hvem forældrene var, men var blevet vist pungen, søgte hun at overtale manden til at døbe barnet, men han nægtede det også, med mindre han fik sikker underretning om dets herkomst. For ikke at gå glip af pengene, bestemte præstekonen sig da til selv at spille præst, trak i mandens præstekjole, krave og pudderparyk og fik sin pige til at holde barnet over dåben; i det af et eneste tælgelys sparsomt oplyste studerekammer døbte hun så barnet, hvorefter mændene kørte bort med det, efterladende 'de af pungen udtømte sølvpenge, hvoraf pigen fik en.

Næste søndag fandtes i Kvorning kirke, annekset til Vorning, under den nederste kvindestol en lille sort kiste og i denne et dødt barn indsvøbt i fint linned; degnen fortalte, at han hin nat var blevet affordret kirkenøglen af to ubekendte mænd, der et kvarter efter havde leveret ham den tilbage og straks var kørt bort.

»Et uigennemtrængeligt mørke indhyller denne begivenhed, som ikke oplyses af det uvisse sagn om en prinsesse på lm,

som i hin tid hemmelig skal have bragt et elskovsbarn til verden«.

I »Noget mere om Nøddaaben« i samme bind af »Læsefrugter« skriver Blicher's fader, Niels Blicher, at denne fortælling indeholder en virkelig begivenhed; de to præsters navne var Jens Hasselager og Mogens Marquard; denne var misundelig på hr. Jens, fordi han var blevet foretrukket for ham til Vorning kald; i dette sogns kirkebog findes 1742 antegnet: »Begravet et lidet barn, navnlig Christiane«, men slet intet mer er at finde til oplysning om dette barn.

»I hine dage skal der være mumlet adskilligt om et meget fornemme barn født i dølgsmål. Nu vil alle videre undersøgelser være ganske forgæves«.

I kirkebogen står der dog både noget andet og noget mere, thi under begravede i 1740 er anført 12. April: »Et barn Christiana i Kvorning«, og hertil er, rimeligvis af Steen Blicher's farbroder J. G. Blicher, der var præst i Vorning 1783—1825, føjet følgende: »I Kvorning kirke står endnu 1811 et lidet skrin under en bæk lige for kirkedøren, hvori findes fortærede fødder og hovedskal af et spædt barn tilligemed en sortblommet fruentimmerhue, formodentlig relikvier af dette barn, hvis fader og moder ikke nævnes. NB. Efter gamle folks sagn skal bemeldte skrin være bragt ind i kirken om natten ved den kones hjælp, som havde kirkenøglen. Der var ved samme tid alarm angående et barn, som af fremmede blev bragt til præsten i Vorning at døbes, hvilket præsten nægtede, men hans kone døbte det. Fra Klavsholm blev gjort undersøgelse desangående«.

Endnu mere forviklet bliver sagen derved, at landsarkivar Saxild velvilligt har meddelt, at slutnings-a'et i Christiana er tilføjet med andet blæk end det, der er brugt til den øvrige tilførsel, og at selve tilførslen åbenbart er indskudt, efter at de øvrige dødstilførsler fra den tid er gjorte, samt at tilføjelsen ved siden er maset ind, hvor der har været plads til den; yderligere har arkivar Saxild oplyst, at en senere tilføjelse: »Fortælles af Steen Blicher i »Eneboeren paa Bolbjerg« og sættes af ham til 1738« skyldes pastor N. F. Grønberg, der var præst i Vorning 1865—1900.

I 1811 levede således endnu mindet om retsforhørene i 1735, men om rettelsen til Christiana har fundet sted inden den tid, fremgår ikke af tilføjelsen; inden 1824 må det være sket, men når og af hvem? Skulde det muligvis være den ubekendte, der engang i tidens løb har gennemlæst retsforhørene i Dronningborg birk og hist og her anbragt understregninger med blyant på ret ligegyldige steder; videre sandsynligt er det ikke, da navnet Eva Christina intetsteds er understreget. Gåden vil vel næppe blive løst.

Nu, da den lille Eva Christina's livsskæbne fuldt ud kendes fra vuggen til graven, er det klart, at barnedåben i Vorning præstegård 1734 ikke kan have noget med barnekisten i Kvorning kirke 1740 at gøre; den lille kiste på dens mærkelige plads, hvor den, endnu mærkeligere, hidtil er blevet stående i 177 år, gemmer da på en endnu vel bevaret hemmelighed.

Thi mærkeligt må det siges at være, at en kiste med et lig i har haft sin plads i så mange år i den nederste stol til venstre i kirken, hvor den åbenbart er sat ind af en, der har travlt med atter at komme ud; når den ikke straks er blevet nedgravet, kunde det vel nærmest tyde på, at der har hersket tvivl om, hvor vidt dette barn har fået en kristelig begravelse, og at man derfor har valgt den udvej, at lade kisten blive stående, hvor den fandtes. Sognets nuværende præst gennem mange år, provst Stützer, har velvilligt oplyst, at det af biskop Swane i sin tid blev meddelt ham, at kisten (ifølge en ministeriel resolution?) skulde blive stående, og den er derfor også opført på fortegnelsen over kirkens inventarium; nu mangler i øvrigt den ene halvdel af låget.

Er det i det hele taget sikkert, at der er nogen forbindelse mellem denne kiste og tilførslen i kirkebogen 1740?

Blicher selv har vistnok haft en følelse af, at det var vanskeligt at bringe de to begivenheder, barnedåben i Vorning og barnekistens indsættelse i Kvorning, i samklang; thi da han 10 år senere, 1834, sammenarbejdede sin og faderens beretning og yderligere digterisk udsmykkede den, for at bruge den som forhistorie til »Eneboeren paa Bolbjerg«, er han kommet den rette tid nær og ved, at det var en sommeraften i skumringen 1738, at en maskeret kavaler kom kørende i en karet til Kousted, men da han kommer til fortællingen om kisten i Kvorning, udelader han årstallet 1742. Fra faderen låner han fortællingen om hr. Mogens' misundelse, men føjer til, at han og hr. Jens havde været skolekammerater, og lader desuden hr. Jens' hustru uforsigtigt plapre ud med, at hr. Mogens ikke havde villet døbe barnet, hvilket straks får manden til at forstå, at der stikker noget under, som han skal vare sig for; og endelig, men mindre væsentligt, lader han sølvpengene blive til 5 hollandske dukater i en silkepung og pigens belønning til en Ulfeldts tomark*).

*) Med Ulfeldts navn betegnede en del småmønter, som, medens han var rigshofmester, blev prægede 1644—1647 og ikke var fuldvægtige; de havde på forsiden Christian IV navnetræk, på bagsiden en indskrift i tre linjer: Justus Jehovah Judex, af hvilke ord Jehovah i midterste linje var skrevet med hebraiske bogstaver, hvorfor mønterne også kaldtes Ebræere. — Udtrykket »en Ulfeldts tomark« må vist endnu have været gængs i Blicher's tid; det forekommer også i »Præstehistorier (Ferslev), men ikke i »Nøddaabenec.

»Det mørke, som tildækker den hele skumle begivenhed, vil aldrig opklares, før alle mørkets gerninger engang kommer for lyset«.

Afklædt de romantiske udsmykninger bliver da en sommeraften i skumringen 1738 til en sludfuld septembermorgen 1734; de to (der senere blev til een) maskerede kavalierer til to jævne jyske bondekoner og silkepungen med de 5 dukater til 1 rdl. til præstekonen, men dennes delagtighed i den mystiske dåb eller vel snarere ikke-dåb bliver tilbage, og over den hviler stadigt hemmelighedsfuldhed. Af hr. Mogens' snedighed over for den foretrukne kollega bliver der slet intet tilbage, men derfor kan Blicher godt have ret i, at der har hersket et uvenligt forhold mellem de to mænd, og at det har været velkendt på egnen; og derfor har måske også præsten, eller vel snarere præstekonen, været ivrig for, at barnet skulde blive i Vorning og ikke komme til Terp i Kousted sogn. Skolekammerater har de dog ikke været, thi da hr. Jens blev præst i Kousted, var hr. Mogens kun 15 år gammel; men det er vist mere end sandsynligt, at hr. Mogens kan have gjort sig håb om at blive sin faders, Peder Marquard's efterfølger i Vorning, hvor denne havde været præst i 25 år til sin død 1733, og at han har følt det som en bitter skuffelse, da hr. Jens blev ham foretrukket, så at han måtte tage til takke med dennes ringere kald i Kousted; der er så meget mere grund til at antage, at han ikke let har tilgivet hr. Jens det, som det skudsmål, han fik som menneske og præst, var alt andet end godt.

Hvad Blicher i »Eneboeren på Bolbjerg« fortæller om Christian's og Bodil's unge skjulte kærlighed og den grusomme hævn, som han lader ane, ramte dem, er i digtningens skønne ord ikke mere gribende, end hvad retsbøgerne virkelighedstro fortæller om Johan Samuel Neander og Charlotte Amalie v. Offenbergs og deres trofaste kærligheds tunge veje.

Anmærkninger.

De væsentligste kilder til denne fremstilling er:

Rigsarkivet: Supplikprotokoller 1735 II, nr. 637. — 1736 I, nr. 864, nr. 903. — 1738 I, nr. 553. — 1741 II, nr. 582. — 1742 II, nr. 774. — 1743 I, nr. 646. — 1755 II, nr. 148, nr. 930. — 1762 I, nr. 913. — 1763 I, nr. 226. — Sjæll. reg. 1738, nr. 299. — 1742, nr. 379. — Sjæll. tegn. 1736, nr. 287. — Christian VI kabinetsarkiv, memorialekstraktprot. nr. 2, 1728—40 f. 428. — Ugeekstrakter af dr. Anna Sophie's kammerkasseregnskab 1730. —

Landsarkivet i København: Københavns byting, tingsvidner nr. 2, 1732—1735 f. 1751 og 1608—1618, samt ekstraretsprotokol nr. 2, 1728—1740 f. 220. — Hof- og stadsrettens skiftebehandlingsprotokol nr. 1, 1771—1781

f. 42 og forseglingsprot. 1771—1779 f. 59. — Helsingørs skifterets behandlingsprot. 1755 f. 735 og 1773 f. 661. —

Landsarkivet i Viborg: Klavsholms birks justitsprot. 1731—1732 f. 212—248. — Dronningborgs birks justitsprot. 1735—1744 f. 19—39, 41—53, 56—60.

En særlig tak skylder forf. baron H. Berner Schilden Holsten til Langesø for venlig og utrættelig hjælp med oplysninger om mange forhold på Klavsholm, ikke mindst de indviklede lokale, som også for tilladelse til at benytte den plan af slottets stueetage, som oprindelig fandtes i baronens artikel: »Dronning Anna Sophie paa Clausholm«, i Randers amts historiske årbog 1911.

- 1) Henning Christopher v. Holstein, f. 1679, død 1753, overhofmester 1721—1735. Gift med Ida Sophie Ahlefeldt-Gelting, f. 1686, d. 1735. Medens manden var overhofmester på Klavsholm, har hun vistnok haft bolig i Randers.
- 2) Helle Margrethe Rantzau, f. 1707, d. 1771, gift med generalmajor Frederik Christopher v. Grabow.
- 3) Frederik Rantzau, f. 1710, d. 1780 som stiftamtmand i Norge. Gift 1737 med kammerfrøken Dorthe Margrethe v. Offenbergh, f. 1701, d. 1750.
- 4) Om slægten v. Offenbergh henvises til »Danmarks Adels Aarbo« XXIV.
- 5) Sophie Hedvig v. Holstein, f. 1712, d. 1798, datter af stiftamtmand Christian Frederik v. H. og Birte v. Schack. Gift 1751 med generalmajor Ulrik Adolph v. Holstein.
- 6) Hieronymus Laub, f. 1684, d. 1753, hofmedikus 1720, livmedikus 1736.
- 7) Daniel Abraham Hancke, f. i Preussen, prakt. i København fra 1732, d. 1738.
- 8) Hans Thornsohn, f. ca. 1689, begr. 23. Dec. 1766 i Hørning, søn af Thorn Olufsen; forvalter på Klavsholm 1730—1736, senere på Brusgård og Tustrup. Gift med Anna Cathrine Weyle, f. ca. 1686, begr. 23. Febr. 1747.
- 9) Jens Hasselager, f. 1693, d. 1769, præst i Kousted 1723, i Vorning 1733. Gift med Mette Eskildsdatter Spentrup, død 1742.
- 10) Mogens Christian Marquard, f. 1708, d. 1786, præst i Kousted 1733—1768.
- 11) Mogens Schou, f. ca. 1698 i Århus, begr. der 17. Maj 1771, virkelig kommerceråd 6. Okt. 1741, var købmand i Århus, men tog først efter politiretsdom borgerskab 17. Jan. 1752. Gift 4. Juli 1741 i Århus med Mette Margrethe Jensdatter Schiødstrup.
- 12) Niels Saabye, f. 27. Aug. 1710 i Tirstrup, begr. 27. April 1772 i Århus, fuldmægtig på Klavsholm og senere forvalter og forpagter der, konsumtionsforpagter i Århus 1763. Gift med Ane Barbara Sophie Fischer, f. ca. 1718, d. 12. Febr. 1798 i Århus.
- 13) Frederik Christian Ohland, døbt 28. Jan. 1709 i Petri kirke, søn af Jørgen Gabriel O. og Anna Elisabeth Simonsen.
- 14) Hans Ursin, f. c. 1774—75 i Jerslev, søn af præst Laurits Bjørn og Anne Hemmet; højesteretsprokurator 30. Jan. 1719, generalfiskal 1. Dec. 1730, virk. kancelliråd 6. Juni 1731, assessor i højesteret 14. Juni 1737, død 13. April 1737. Gift 17. Jan. 1712 i Kbhvn. med Anne Formann, begr. 3. Juli 1744.
- 15) Iver Jentoft, byfoged i København 12. Jan. 1731, kancelliråd 6. Juni 1731, virk. justitsråd 6. Juni 1740. Gift 16. Febr. 1741 i Vang i Norge med Christiane Sophie Vagel, f. ca. 1687, begr. 30. Juli 1771 i Vang. Gift første gang med justitsråd Jens Grønbech.

- 16) Ulrike Eleonore Reventlow, f. 1690, d. 1754. Gift med Ferdinand Anton greve Danneskjold-Laurvigen, f. 1688, d. 1754.
- 17) Komtesse Charlotte Amalie Friis, f. 1692, d. 1750, datter af grev Niels F. til Frijsenborg og Christine Sophie Reventlow, der senere ægtede storkansler U. A. Holstein; hendes fader var søn af grev Mogens F. og Anna Marie v. Offenberg, en søster til Charlotte Amalie's fader. Gift med overhofmarskal Otto Blome.
- 18) Søren Balling, f. i Kbhvn., begr. der 24. Dec. 1744, prokurator 1729, borger­skab som brygger 1736.
- 19) Dorthe Sophie v. Holstein, f. 1713, d. 1766. Gift 1743 med Christian Conrad greve Danneskjold-Laurvigen.
- 20) Christian Frederik Junghans, prokurator i Randers. Gift 21. Sept. 1724 i Randers med Sophie Cathrine Piper, døbt 2. Aug. 1699 i Randers.
- 21) Hans Folsach, f. 8. Okt. 1684, d. 3. Sept. 1758. Fourageforvalter ved hæren 1711, krigsråd, krigs- og landkommissær i Jylland, amtsforvalter i Dronningborg-Silkeborg-Mariager amter 1731, justitsråd 1734, etatsråd 1749. Gift ¹⁾ med Anna Elisabeth Gyberg, f. ca. 1697, begr. 14. Aug. 1739 i Tved. — ²⁾ med Helene Marie Brummond, f. 1706, d. 22. Nov. 1769 i Randers; hun var datter af hofskrædder B. i København og enke efter Knud Ahasverus Becker til Bækkeskov.
- 22) Bertel Fædder, f. 27. Sept. 1692 i Horsens, begr. der 19. April 1754, søn af Jens Tyrstrup og Maren Fædder. Købmand i Horsens 1718. Prokurator 4. Juni 1725. Gift 26. Nov. 1714 i Vordingborg med Sinne Jokumsdatter, begr. 28. Dec. 1742 i Horsens.
- 23) Baron Eiler Holck, f. 1695, d. 1740, stiftsbefalingsmand i Århus stift 1730.
- 24) Hans Sørensen, f. ca. 1709, begr. 17. April 1753 i Vissing. Prokurator i Århus, birkefoged i Kalø og Frisenvold birker 30. Juni 1741. Gift med Helvig Jensdatter Arendal, f. ca. 1707, d. 26. Juni 1775 i Vissing.
- 25) Laurids Aabye, f. ca. 1701, begr. 10. Febr. 1740 i Årslev. Foged i Hevringholm birk ca. 1727, i Klavsholm birk ca. 1731, i Rosenholm og Vosnæsgård birk ca. 1740. Gift med Mette Terkildsdatter, f. ca. 1695, d. 14. April 1739 i Årslev.
- 26) Nikolai Stabel, birkefoged i Dronningborg birk 1732, rådmand i Randers 1743, begr. der 4. Febr. 1761. Gift 11. Jan. 1732 med Cathrine Elisabeth Bryner på Vilhelmsborg, begr. 26. Juli 1757 i Randers.
- 27) Jakob Henrik Schmaltz, regimentsfeltskær 1712 til 1727, da han blev hospitalskirurg i Hillerød, hvor han blev begravet 24. Maj 1753. Gift med Magdalene Hedvig Scherer.
- 28) Georg Sebastian Neuhaus, f. 1687, d. 1740, provinsialmedikus i Århus 1720.
- 29) August Vilhelm Heilmann, f. 1695, d. 1766, provinsialmedikus i Århus 1742.
- 30) Carl Frederik Lederer, f. ca. 1728, regimentsfeltskær 1759—1802, læge ved det russiske fyrstehof i Horsens 1780, justitsråd 1782, d. 1808.
- 31) Weilbach: Kunstnerlexikon II.
- 32) Jens Severin Bergendahl, f. ca. 1722, d. 5. Okt. 1772 i Helsingør, tog dansk-juridisk eksamen 1762. ¶